

EESTI KIRJANDUS

KUUES AASTAKÄIK

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: V. GRÜNTHAL, J. JÕGEVER, A.
JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, J. LUIGA,
W. REIMAN, J. TÕNISSON

KUUES AASTAKAIK

1911

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Eestimaa.

W. Reiman.

Maade nimetused ei ole mitte kogemata maast leitud ega pilvede pealt maha pillutatud, vaid seisavad lähidas ühenduses rahvaga, kes teataval maal asub. *Nomen est omen* — nimi on eeltähendus — ütlesid roomlased, kui nad kõnekäänu löivad, mis mitte ainult kõlaliselt ühte moodu ei helise.

Eestimaa oleks seda mööda maa, kus Eesti rahvas, eestid, eestlased elavad.

Aga mis on Eesti? Kes on eestid?

Esimest korda tabame meie Eesti kõlaliste nime Pythease reisiloost 4. aastasajal enne Kristust. Tema annab merele, kust merevaiku ehk elektroni korjatakse, nime Aestuarium Metuonis. Aga tõepoolest ei ole sell merel merevaiguga midagi tegemist. Aestuarium Metuonis on osa Põhjamerest, mis läänes Jütlandi randa uhab. Kindlamad on juba Rooma ajalookirjutaja Tacituse teated. Tema raamat „Germania“, mis 98 ehk 99 p. Kr. üles on pandud, kõneleb § 45 aastide suguharudest — Aestiorum gentes. Need asuvad praegusel Preisimaal Weikseli jõest ida poole, gootlaste naabruses, merevaigu-rannas. Umbes 530 p. Kr. kirjutab eestlastest jälle Rooma õpetatud mees Cassiodorus ja tema teadete põhjal Gooti kirjanik Jordanes 6. aastasaja lõpul. Nime algusele ilmub veel õhkhääl: Haesti. Eginhardi Kaarel Suure eluloos muutub nimi aistideks, Alfred Suure († 901) kirjades kõlab ta germanilisemalt: Osti, Wulfstani reisiloos Estum gentes, kes Eastlandis Estmere kaldal elavad. Vana-Põhja ajalookirjadesse ilmuvad nad murdelises kujus: Eystr, Eystir, Angelsaksi keeli: Aeste, Estas. Nende asukoht kannab nime Eistland, Eastland, Ostland. Aga Püha Adalbert († 997) ei leia siit enam aastide ehk ostide nimelist rahvast. Maaelanikud hüüavad endid pruzzideks = preislasteks. 10. aastasajal peab maanurga vana nimi ununud olema. Aga ta tõuseb teisel pool,

kaugel põhjas, endise aestide kodu viimases ribas Eistlandi kujul jälle elusse. Breemeni Aadami († umbes 1075) raamat „Descriptio insularum Aquilonis“ ehk „De situ Daniae“ paigutab „haistide“ maa, Aestlandi, vastu Soomet, praegusesse asukohta. Kuid ainult hall nime kõla on päästetud, nime mõiste aga põhjani ümber löödud.

Aesti, Haesti, Aisti, Haisti, Osti, Eystr, Aeste, Estas oli ühine nimi, mida sakslased ja skandinavlastad suguharudele andsid, mis esimesel aastatuhandel p. K. Weikselist hakates kunni Soome laheni Läänemere kaku- ja kirde-rannas ja selle merde jooksvate jõgede ääres elasid. Praegustel eestlastel ei ole vere ega keele poolest nende aestidega vähemat ühendust. Nad ei ulatanud sell ajal ülepea veel mitte mere ääre. Varemalt 4. aastasajal pr. Kr. on nad uude eluasemele jõudnud ja algelanikud, aestid, eest lõuna poole rõhunud. Aistid olid Indo-Germani rahvatõug ja nende kilda käisid vanad preislased, keda hiljem Saksa ordo jälgita ära hävitas, ja Leedu-Läti suguharu, keda uuemal ajal Balti rahvaks on hakatud hõikama, Balti = Belti mere järele, kelle ida-ranna algelanikud nad olivad. Aestid, aistid, kadusid, aga Eistland, Eastland, Ostland jäi. Sest sakslased ja skandinavlastad, kes meie kodumaa randadega läbi käisid, jätsid maale ka siis selle nime, kui endised asunikud, aestid, estid, siit välja tõrjuti. Ja aegapidi kanti maanimi ka uute elanikkude peale üle, ilma et ta nende eneste keskel juurduma hakkas. Nad ise hüüdsid endid enne kui pärast Maa-rahvaks, Läti naabrid nimetasid neid igauniks, venelased Чудь'iks, soomlastad virolaisteks. Ainult germanlastad tarvitasid „Eesti“.

Aga mis tähendab „Eesti“ ?

Eestit võiks Gooti ajasõnast aistan = auustama tuletada ehk Gooti idakaare tähendamistest Ost. Sest selge on, et sõna Gooti keelest on tõusnud: gootlastad, aestide lähemad Germani tõuust naabrid, tunnevad teda kõige pealt ja tarvitavad teda.

Peaks Eestil Gooti ajasõna aistan põhjaks olema, siis nimetasid gootlastad oma idapoolseid naabrid nende rahuliku iseloomu pärast aistas, aistjus = auustatavad, lugupeetavad. Kõik vanad ajalookirjad kinnitavad ju, et aestid leplikud olnud rahulikult põldu harinud ja veretööd põlanud.

Siiski on tõenäolikum, et Eesti nimi sõnast tekkis, mis germanlastad ida tähenduseks tarvitasid ja Skandinavia ja Saksa murrete kokkupandud sõnakujudes austr—, eystr—, ôstar—, oester—, aest—, east—, êst ja ôst kõlas. Skandinavlastad ja sakslad hüüdsid Läänemere hommiku-kalda elanikka lihtsalt hommikumaaalasteks, idalasteks, nagu nad Läänemerd Idamereks, Ausrmarr, Eystrasalt, Oestarsalt, Eastsae, Ostsae hõiksid, ja

maid, mis kaugemal mannermaal, Austrvegr, Austrland, Austriki, Oesterland, Eastland, Eistland, Aestland, Estland. Nii seletas juba 1837 kuulus Kaspar Zeuss, Die Deutschen und ihre Nachbarstämme lhk. 667—674; seda kinnitas Karl Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, Zweiter Band, 1887 lhk. 11—16; nendes jälgedes käib V. Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog, 1890, lhk. 15, A. Bielenstein, Die Grenzen des lettischen Volksstammes, 1892, lhk. 350 ja A. H. Snellman (Virkkunen), Itämeren suomalaiset, I, 1894, lhk. 12.

See on harilik lugu, et maid ilmakaarte järele nimetatakse. Inimesed ja rahvad on nagu lapsed, kellel asjaline, objektiivlik vaatlemine puudub. See maaker on nende maailm. Nemad seisavad maailma keskpaigas ja siit jaotavad nad maailma: siin paremat kätt — Shantung, seal pahemat kätt — Shansi. Siin Orient, Anatolia, Levante, Austria = Ôster-riche, Eestimaa; seal Occident, Hesperia, Europa, Marokko, Algarve, Westfalen. Lõunamaad asuvad paremat kätt: Jeemen = parema käe maa, Penjamin = parema käe poja maa, Dekan = parema käe tee, Australia = põletava päikese maa (võrdle Ladina urere!). Põhja-maadest on meil kõige tuttavamad Norra = Norveg = Nord-vegr, Noregr, Norge. (R. Kleinpaul, Länder- und Völker-namen, lhk. 13—20). Inglisemaal tulevad kõik ilmakaared hunnikus ette: Essex = Ostsachsen, Sussex = Südsachsen, Sutherland = Sudrland = Südland, Norfolk, Wessex = Westsachsen.

Breemeni Aadam († umbes 1075) peab Eestimaad veel saareks, nagu Kuramaadki. Võõrale läänest tulijale paistsid kaugele meresse ulatavad maaninad kergeste otsegu saared silma. Eestimaa seisukohaks annab Aadam 4,14 Naestevalla naabruse: terrae feminarum proxima, 4,17: circa haec littora Baltici maris ferunt esse Amazonas. Naestevalla muinasjutu köidab Tacitus n. n. sitonide külge kaugel põhjas, kelle üle naesterahvad valitsevat. Nagu aga Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde II, 9—12 arvab näidata võivat, ei ole sitonid sugugi erinimi, vaid eksikombel ehk naljaheitmisel nomen appellativumist seta = järg, iste (Sitzung, Sitz) ehk seta = naisteener, kelle iste otsekohe perenaese kõrval, sünnitatud. Neis sitonides tunti juba ammu ära Põhja lahe ääres asuvaid Soome soost kainulaisi = madal- ehk lauskmaalasi, laplaste vastu, kes mägestikus ümber hulkusid. Kainulaistest tekkis Germani Kvenir, Kvaenir, Angelsaksi Cvenas. Siit pääsis luulejutt Naestevallast lendu. Sest Gooti qinô, Vana-Põhja kona, Angelsaksi cvene, Inglise quean j. n. e. ei tähenda mitte ainult naesterahvast, vaid ka naiskuningat. Cvenlandi ehk Cvenrice liht ümberpane-

kust tuli feminarum terra = Naestevald ja feminarum regio = Naeste riik välja.

Palju kainemalt kirjeldavad Eestimaad juba Taani kroonikad. Taanlased astusid meie kodumaaga sõjalisesse ja hariduseliseesse läbikäimisesse. Juba 12. aastasajal lisasid Taani kuningad oma auunimele juure: Eestimaa hertsog ja 1170 nimetati munk Fulco Troyes'st Eestimaa piiskopiks. Taani õhinal püüdsid Rootsigi valitsejad Eestimaalt maid ja maksualuseid omandada. Kardetavaks ja võitjaks võistlejaks tõusis neile Riia piiskopp ja Mõögavendade ordo. Nende vägitöösid helistab maailma Läti Hindrek. Teda võime omalegi kui asjatundjat ja ustavat tunnistajat juhiks võtta, kui Eestimaa mõiste laiust katsume ära tähendada.

Hindrek kirjutab järjekindlalt Ladina keeli Estonia. Ainult korra (VIII, 4) lipsab temale Saksa Estlandia sulge. Estonia on temal kõik maa, kus eestlased elavad, Soome lahest lõunasse kunni 58. põhjalaiuse kraadini ja idas Narovast ja Peipsist hakates kunni Saare- ja Hiiumaani. Estonia vastand on Livonia, liivlaste eluase. Sellesamas mõttes kirjutab ka Liivimaa Riimikroonika Eistland ja muud algkirjad Estonia. Aga varsti kitsendatakse seda laialist tarvitamist. 1238 saab Stenby rahulepingus Estonia ehk terra Estoniae Taani maaosa, Taani hertsogiriigi, tähendamiseks. Teda piiras põhjas Soome laht, idas Narova jõgi ja Peipsi järv, lõunas Tartu piiskoppkond, ordo järele kuuluv Järvamaa ja Sakala, läänes Saare piiskoppkonna alla käiv Läänemaa ja tükk ordomaad praegusest Pärnu kreisist. Kuningas Waldemari Maaraamat ehk Liber census Daniae jaotab Taani valitsuse all seisva Estonia kolme maakonda: Haeriae ehk Harju 3 kihelkonnaga, Revelae ehk Repel 3 kihelkonnaga ja Vironia 5 kihelkonnaga. Hiljem pannakse Harju ja Revele kokku ja nimetatakse kord Estoniaks, kord Harriaks, kord Revaliaks. Aga nagu siin terve Taani hertsogiriigi Estonia nime ühe väikse jao, Harju maakonna, kohta kitsendatakse, nii laiendatakse teiselt poolt sagedaste Revele ehk Revalia nime, mis algusest Taani lossi ja Taanilinna, s. o. Tallinnat tähendas, terve maakonna, jah terve hertsogiriigi nime-tuseks. Taani maavalitseja on Capitanus Reveliensis ehk Capitanus terrae Reveliensis, vahel ka Capitanus terrae Estoniae. Kuningas ise nimetab ennast aga pühalikult dux Estoniae. 1346 müüs Waldemar IV terve Taani omanduse 19.000 hõbemarga ehk 330.000 hõberubla eest Saksa ordo kõrgemeist-rile ära.

Sellega kaotas Harju ja Viru oma uhke nimetuse „Estonia“ ja sai lihtsaks maakonnaks. Estonia tähendus laienes

jälle terve eestlaste kodupaiga üle. Johann Renneri „Livländische Historien“, umbes 1560 kirjutatud, seletavad laiemalt, mis „Eestlandt'iga“ mõistetakse. Siia käivad Lääne, Harju, Viru, Alutaga, Järva, Korba ja Zare. Korbaga tähendab tema Pärnumaa põhjapoolist, Zarega = Saaraga = Saardega lõunapoolist osa. „Eestlandti“ külge loeb tema edasi kolm piiskoppkonda: Tartu, Tallinna ja Saaremaa. Aga Helme ja Karksi komturkonna, mis ordo päralt, jätab tema „Litlandt'i“ = Lätimaa alla. Eesti-, Läti- ja Kuramaa ühine nimi on „Liflandt“. Viimast kinnitab ka Balthasar Rüssowi „Chronica der Provinz Livland“ 1578. Muidu aga jaotab tema veel selgemine. Eestimaa ehk „Estland'i“ järele on Harju, Viru, Alutaga, Vaiga, Otepää s. o. Tartu piiskoppkond, Järva- ja Läänemaa. Ka kuuluvad Eestimaa külge mõned saared, kui Saaremaa, Hiiu, Muhu, Vormsi, Pranglisaar, Kühno, Odinsholm. Nende maade ja saarte rahvad tarvitavad kõik Eesti keelt. Teises Liivimaa kubermangus ehk provinzis, Lätimaal, kõneldakse ka iseäralist keelt, mida eestlased mitte ei mõista.

Ühise nimetuse Liivimaa tema kokkuvõtivate alajagudega Eesti- ja Lätimaa, purustas Zapolje leping 1582 ja Pljussa rahu 1583. Lõuna-Eesti ja Lätimaa langes kitsendatud Liivimaa nime all Poolamaa kätte, Põhja-Eesti kitsendatud Eestimaa nimega Rootsi alla. Esimese külge liideti 1645 a. Brömsebro rahulepingus ka sennine Taani maaosa, Saaremaa.

Valitsuse muudatus 200 aasta eest ei toonud nimetuse poolest muudatust. Senni tarvitatud nimed kestsid edasi, raasuke väänatud kujul. Tallinna ümber olevat kubermangu hüüti Эстляндія'ks, lõunapoolist kubermangu Лифляндія'ks. Mõlemad kandsid hertsogiriigi nime. Ka mõlemate ühine nimetus, Liivimaa, ei kustunud, ehk küll kolmas liige, Kuramaa, 1795. aastani Poola riigi osaks jäi ja Liivimaa mõistest välja lahutati. Mõistete segadus oli suur. Keegi ei võinud teada, kas Liivimaaga ühte hertsogiriiki, Liivi kubermangu, taheti tähendada, või mõlemaid hertsogiriikisid. Aga ka asjakohased ei olnud nimed. Liivi hertsogiriigi põhjapoolses s. o. pooles osas elasi eestlasi, ilma et nad osa Eestimaast oleksid sünnitanud. Ja Liivimaa kandis oma nime liivlaste järele, ilma et liivlasi, peale riismete, enam olemas oli. Nende aset täitsid lätlased. Nende järel oleks Liivimaad ennem võinud Lätimaaks hõigata, nagu Renner ja Rüssow seda tõeste olivad teinud. Et ajaloolisest ja geograafilisest segadusest välja pääseda, heitis maavalitsuse-korraldus (Statthalterschaftsverfassung) 1786 kareda käega niihästi Liivi- kui ka Eestimaa kõrvale ja jagas kodumaa Riia ja Tallinna kindralkubermanguks. Aga pärast Katharina II.

surma lükkas Paul I. ema seadluse juba 1796 ümber ja vana mõistete segadus ja kõikuvus kestab ametlikus keeles meie päivini, kuigi märgata on, et Liivimaa kui ühine nimetus ikka rohkem kahvatab ja lihtkubermangu nimeks alaneb. Aga et Liivimaa põhja- ja lõunanaabrist suurem, tema aadelile otsustandev osa on jäänud ja tema vägev kauba- ja tööstuse keskoht Riia koondavalt lõunasse ja põhja mõjub, siis on Liivimaal ikka veel üleüldsuse varju. Kui venelane Прибалтийский край-st ehk Остзейский вопрос'ist kõneleb, siis mõtleb ta kõige pealt Liivimaa peale. Ja kui praegu surnud Carl Schirren Juri Samarini „Окраины Россii“ peale leekiva „Livländische Antworti“ kirjutab, siis ei kaitsnud tema mitte ainult Liivimaa Saksa ringkonda, vaid niisama ka Kura- ja n. n. Eestimaad.

Eesti rahvus ei ole oma kodu poolitamisega ja loomuvastase nimeandmisega kunagi mitte leppida suutnud. Tema ei ole iial aea saanud, miks tema asupaiga viljakam ja rahvarikkam jagu Eestimaad nimetuse alt lahti on kistud ja lätlaste elukohaga Liivimaaks on ühendatud. Tema on alati — esmalt tumedas aimduses, uuemal ajal iseteadva selgusega — ametliku vägivalla vastu protesterinud ja iseoma rada käinud, mis loomulik oli. Tema ei ole kunagi ametlikku nimetust — Eestimaad, Liivimaa — omaks ega tarvitusele võtnud. Ta lõi asjaliste põhjuste ja olude tarvis oma nimed, mis mõistet õieti ära tähendasid: Tallinnamaad ja Riia kubermang ehk Riia kubermangu Eesti jaoskonna suurema kreisi järele lihtsalt Tartumaa. Tartu maakonna alla käis ju 18. aastasaja lõpuni ka terve Võrumaa ja Viljandi maakonnast administrativlikult Põltsamaad, Kolga-Jaani ja Pillistvere kihelkond, keelemurdeliselt praegusest Viljandi kreisist veel Helme, Tarvastu, Paistu ja Pärnumaalt Karksi ja Aliste kihelkond, nõnda tervelt 34 kihelkonda. Pärnu kreisi jäi ainult Saarde, Tori, Vändra, Jaagupi, pool Mihklit, Tõstamaad, Audru ja Pärnu maakogudus. Tunne, et Riia kubermangu põhjapoolne osa üksust sünnitas, Tartumaa, oli nii elav, et Tartu murdes ilmutavaid kiriklikka raamatuid peale Tartu kreisi ajutiselt ka Pärnumaal tarvitati. Saaremaa oma 14 kihelkonnaga hingitses iseelu ja kaldus vaimuliselt rohkem Tallinna poole. Kiriklikult hüüti Tallinnamaad elanikka Eesti-Ma-Rahvaks, administrativlikult Eestimaad Tallorahvaks, Riia kubermangu eestlasi Tartu-Ma-Rahvaks, administrativlikult Ma-Rahvaks, kes Livlandi gubermenti vallitsuse all elavad. Rahvas ise ühist nime peale Oma-maad ehk Meie-maad ei tunnud. A. W. Hupel ütleb 1782: „Üleüldise nimega nimetab eestlane Eestimaad hertsogiriiki (das Herzogthum Ehstland) vististe harva; ja siis ei oleks temal kedagi muud, kui Eestimaad, kellega ta aga ka oma Tartu ja Pärnu kreisis ja Saaremaal elavaid vendi ühtlasi tähendaks“.

Hupel teaks väljapääsmise teed segadusest ja kitsikusest: kui sennist Liivimaad kindlaste Riia kindralkubermanguks hüütaks, sennist Eestimaad Tallinna kindralkubermanguks. Aga ta ise ei julge selle tee peale astuda, sest et ametlik keel järele ei tuleks.

Sedasama vankumist näeme meie ka Eesti vanemast kirjandusest. Kus kirjanik, olgu ta nüüd Ottu Willem Masing, Friedrich Reinhold Kreutzwald, Johann Woldemar Jannsen ehk Jakob Hurt, kus kirjanik kirjutab, nagu rahvasuu ja selge arusaamine juhtimas, sinna ilmub Riimaa ja Tallinnamaa. Peavad nad aga tarvilikuks ametlikku keelt kirjutada, sinna sünnivad vördjad Lihwlandimaa ja Eestlandimaa ilmale. Kus eestlastel mahti on olnud rahva soovisid avaldada, nagu 1881 ja 1905, seal seati esimeseks nõudmiseks, et eestlaste terve asukoht Põhja-Liivimaal ja Tallinnamaal administrativlikult ühte pandaks ja ühise nimega Eestimaaks hüütaks, nagu Lõuna-Liivimaad ja Kuramaad Lätimaaks. Alles kõige värskem minevik, mis muidu ametlikkusest head ei räägi, liigub ise vaikes auukartuses ametlikkuse rööbastes ja kirjutab suure hoolega „Eestimaa“. Kes rahvasuu peale vaatavad ja ennast ametlikkuse auupaistest pimestada ei lase, saavad rahet kaela, kui nad Tallinnamaa kõnelevad ja kirjutavad ja Eestimaad ühise kodu tähenduseks tagavaral katsuvad hoida.

Ja ometi on ainult viimane seisukoht kaitsetav ja jääb võitjaks. Sest ta on asjaliselt õige ja järjekindel.

Alguses juba kinnitasime mööda minnes, et maade nimetused mitte kogemata ei ole saadud.

Pea kõik maad — seletab J. W. Nagl, Geographische Namenkunde lhk. 111 j. e. — on nime oma asunikudelt pärinud. Silingide suguharu annab nime Silesiale; otsa lõpnud gootlased elavad Jütlandi nimes edasi; Svea suguvõsast on Svea-Rike = Sverige nimetuse saanud. Tema aluseks aga on tüve sve-sue, mis ka sõnas Schwäher, Schwieger, Schwager, Schwester, Vana-Saksi swiri = vennapoeg, Ladina soror, svesor asemel, suus, Sanskriti sva ette tuleb. Svearid = rootslased hõikavad endid vastastikku siis sugulasteks, omasteks, omaks rahvaks, meie inimesteks. Sellega oleme rahvaste algupäralise iseenesenimetuseni jõudnud. See on kõige lihtsam ennast inimeseks nimetada. See kõlab ju rahvuste järele küllalt mitmekesiselt; turkmen, türk; zichu = tsherkess; mara = tsheremiss. Selle atavismuse järje peale on aadel oma seisuse liikmete hindamisega jäänud: inimene s. o. aadelimees algab parunist peale. Teised on midagi muud, alamt: gojim = paganad, ghiaurid = umbusklikud, rajah = karjaloomad, Unmenschen =

mitte-inimesed, barbarid = kogeledad, tummad, kelle keelest aru ei saada. Aga Vene нѣмецъ ei tule mitte omadusesõnast нѣмой = tumm, nagu sagedaste tõendatakse, vaid Nemeti suguharu nimest, kes Germani tõugu rahvastest slaavlaste naabruses on elanud. Kesk-Europa germanlased hüüdsid endid ise Diet, Diot, Thiuda = rahvas, nagu roomlastel urbs = linn Rooma tähendamiseks küünis. Alles kui gallased ja roomlased germanlastega ligemalt läbi hakkasid käima, seati Diet võõrastele vastandiks: kes arusaadavalt kõneles, kõneles diet-isch, thiudisk = deutsch. Ajasõna tähendab = rahvale selgeks, rahvalikuks tegema, Ladina keelest rahvakeelesse ümber panema. Kes midagi selgitab (= deutet), teeb seda Diet'ile, rahvale, arusaadavaks (deutlich).

Teine samm rahvaste nimetuses on, et „inimesele“ ehk „rahvale“ vahetegemise pärast lisa antakse: permlased hüüavad endid Kaama-inimesteks; soomlased on vahest inimesed, kes soomaal (?) asuvad; maamehed, kes maisel pinnal maad s. o. põldu harivad, sakstele vastandiks, kes võõrsilt tulnud ja maaharimist otsekohe ei toimetanud. Meie sugulased Doonavi kallastel kiitlevad magyarembert' = Ungari = maamehe nimega.

Kolmas samm maade ja rahvaste nimeandmisel sünnib, kui võõrad nendega kokku hakkavad puutuma. See juhtub muidugi nendega, kes kõige lähemal asuvad, naabrid on. Selle järele, mis selle väiksema osa nimetus on, kujuneb siis ka aegapidi terve rahva ja maa nimetus. Gallased = prantslased hüüavad Saksamaad lähema maakonna Alemannia järele Allemagne. Soomlased hõikavad meie tervet kodu Viroks, sest et nad Virumaaga sagedam kokku puutusid ja veel praegu kokku puutuvad. Viru jälle on oma nime rannaäärelise seisukoha pärast saanud: viru, sellest ajasõna virustama, virvendama; ehk virvo, virve, mis praegu veel Syrjäni keeli metsa, Eesti keeli oksa tähendab. (H. Ojansuu). Lätlastele oleme meie igaunid = Uganja piirimaakonna järele. Slaavi Чудь jääb tumedaks, aga küllap ta ikka vana Kreeka Skythiaga ühenduses seisab. Meie ise hõikame idapoolseid naabrid venelasteks, selle rahva halliaegse pärisnime, Vendi rahva järele. Vendid, Veneti, Venethas, Vinithos, Vinedas, Vinden (Gooti Vinja = karjamaa, ehk Vana-Saksa Vinida = nomade, ümberrändaja) olivad germanlaste suus Sarmatia legendiku asunikude nimed. Nende maa kõlab vanades kirjades Venedoma, Vinadland, Vinland ehk Skandinavia Vanir, Vanheimr, Vanaland, Vanaquisl. Vendid ise on oma nime, peale väikse 90,000 hingelise Vendi rahva riismete Lausitzis, täieste unustanud, suurem suguharu on ta Rus'i vastu vahetanud. Rus aga ehk Ruotsi on Uplandi ja Östergötlandi suguharu nimetus, kellelt Vene riigi rajamine välja

läks. Ainult Lääne-Soome keeled on vana vahekorra selgeste alal hoidnud: vendid on tõeste veel venelased ja ruotsid = laevamehed, on Rootsimaa normanid ehk varjägid = mehed, kes ehk kelle asupaik varjatud on = vikerid. Edelanaabrid hüüame meie sakslasteks, Saksi suguharu järele Ala-Saksamaal, kellega meie esivanemad kõige varem Läänemere peal tuttavaks saivad. Nende sõjakust kuulutab juba nende nimi. See on sõnast sahs = lühikene mõök, cultellus, sündinud. Saksad on sündinud mõögakandjad, ensiferi, gladiferi. (Võrdle Mõögakandjate ordo nime!) Meie olime edelas elavatele saksidele idalased, Osti, Leute des Ostens, nagu merd meie õue all meresõitjad lääne-germanlased Otsae'ks hüüdsid, angelsaksid Eastmereks.

Eesti nimi on siis kord meie rahvale jäänud ja ta peab ka meie kodule jääma, üleüldiselt valitsema hakkama. Küll on võõrad nimeandjad olnud, aga meie nägime, et rahvaste erinimed, nomina propria, pea alati võõraste antud on. Nime nüüd veel muuta, kus endine Maarahvas ise teda laialt tarvitusele võtnud, on ilmvõimatu. Nime põhjapoolse Eesti kodu kohta kitsendada oleks kiuslemine, kust midagi välja ei tule. Nime ajaloolise sündimise ja tarvitamise vastu on raskem ujuda, kui vastu vett. Ehk meie peaksime oma kodu tagasi hakkama vinnama. Sinna tagasi, kus poolesaja aasta eest Maarahvas alles peatas; kus meil küll „Maameeste“ üksikuid suguvõsasid oli, aga veel mitte ühist rahvast; kus laulik, kui ta tervet peret tahtis üles lugeda, laialt pidi algama:

„Noored mehed, mehised pojad,
Viru- ja Järvamaa võsud,
Harju armsamad õed,
Lääne lähemad langud,
Pärnu paremad piigad,
Tammed Tartumaa rajalt“.

Kas tahame sinna tagasi nihkuda, seda tühiseks tunnistada, seda lõhki kiskuda, mis Eesti ärkamiseaeg, mis meie suured äratajad, Kreutzwald oma Kalevipojaga eesotsas, üksikutest, lahus olevatest osadest ühte on kogunud, üksuseks on liitunud, ühiseks Eestimaaks on sulatanud?

See on ilmaaegne küsimine.

Kui nii, siis peab Eestimaa eestide, eestlaste, terve asupaiga nimetuseks tõusma, Tallinnamaa ja Riimaa aga tema alaosaks jääma.

Pilk Läti kirjandusesse.

M. Pukits.

Läti kirjanduse algus ulatab 16. aastasajasse. Esimesed lätikeeled raamatud on muidugi vaimuliku sisuga, nagu meilgi. A. 1526 ilmus õpet. Simon Grunau puudulises tõlkes „isameie“; 1530 tõlkis Riia õp. Nikolai Ramm 10 käsku juba paremas keeles, ja see aasta loetaksegi Läti kirj. alguseaastaks. Kuid kulus üle 200 aasta ära, enne kui vähe värskemat hoogu tuli. Sellest ajast oleks nimetada Jüri Manzelius, Tartu ülik. usutead. prof. kui esimene vaimul. laulude luuletaja, ning Christoph Fürcker, kelle sügavtundelised kirikulaulud osalt praegugi tarvitusel on ja kes keelepõllul esimesi vagusid ajas. Tähtsa töö tegi Ernst Glück piibli tõlkimisega ära: 1685 ilmus Uus ja neli aastat hiljem Vana Test. peaaegu puhtas Läti keeles. Uuem järk vanemas kirjanduses algab 1750. aastaga, kestab umbes 100 aastat ja nimetatakse tema tähtsama esitaja järele Vana Stenderi ja tema järelkäijate ajajärguks. Gotthard Friedrich Stender sündis 1714 Kuramaal, kus ta isa õpet. oli. Juba noorelt huvitas teda Läti keel ja rahva elu. Ta õppis Jenas ja Halles usuteadust ja oli siis, mõni aasta välja arvatud, mil ta tervise pärast väljamaal viibis, kuni oma surmani (1796) kodumaal õpetajaks. Rahva vaimlise silmaringi laiendamiseks väsimata tööd tehes kasvas ta temaga nii kokku, et ennast ise tema liikmeks hakkas pidama. Ta haul seisab praegu veel hallist põllukivist sammast, kuhu tema tahtmise järele ta nime alla sõna „Latwis“ — lätlane — sisse on raiutud. Oma töödega sai ta rahva seas nii tuttavaks, et teda praegugi veel lihtsalt Vanaks Stenderiks kutsutakse. Ta õpetlikkudest rahvaraamatutest olgu nimetatud: „Ülema tarkuse raamat maailmast ja loodusest“, luuletustest kaks annet „Lõbusaid laulusid“ ning keeleteadelistest töödest „Läti-Saksa ja Saksa-Läti sõnaraamat“ ja „Läti keele grammatika“.

Vana Stenderiga ühtlasi tuleb tema poega Aleksander Johannest ehk Noort Stenderit nimetada, kes mitmed isa tööd uuesti välja andis ja ise ka laulusid kirjutas, mis isa omadest aga taha jäävad.

Christoph Reinh. Girgenson kirjutas muu seas mõned ilusad tundelaulud ja pani Robinsoni-jutu ümber, mis siis rahvale, kes ise kulturaliselt Robinsoni-saatust läbi elas, äratust ja hoogu andis parema tuleviku poole püüda.

Karl Gotthard Elwerfeldi poolt ilmus aastal 1804 „Rõõmuraamat“, mõistatuste, laulumängude ja kolme lühikese

näitemänguga, millest üks algupärane on.— Viimaks Karl Hugenberger, kui tunde-luuletaja, tuttav Schilleri „Kella-laulu“ tõlkega.

Pärast orjaikke langemist tekkisivad Saksa õpetajate kõrval kirjaõllule ka Läti oma tegelased. Tähtsamad nendest on Pime Hendrik, Lieventhal, Dünsberg ja Leitan.

Pime Hendrik sündis Kuramaal 1783, jäi varsti ilma isata ja kaotas 5-dal eluaastal rüugehaiguse läbi nägemise. Elatas end kingsepa ja rätsepa tööga ja sai tuttavaks oma priiuse lauludega.

Lieventhal ja Leitan on selleaegiste Saksa kirjannikkude juttusid tõlkinud ja lokaliseerinud, nagu Jenoveeva ja muud sellesarnased.

Ernst Dünsberg, sünd. 1816, † 1902, on oma eluajal kaugelt üle 100 mitmekesise sisuga raamatu kirjutanud või tõlkinud. Nimetatagu Üleüld. ajalugu, 3 jaos, Etnografia, Vanad greeklased, 2 jagu, ja 1000-de leheküljeline Üleüldine geografia. Tõlgetest: Goethe Reinuv. Rebane ja Hermann ja Dorothea, Miltoni Kad. paradiis, Klopstocki Messias ja Beecher-Stowe Tomi-onu onnikene.

Vabaduse koidikul hakkasivad ka esimesed ajalehed ilmuma, 1822 „Latweeschu Awises“ (Läti ajaleht) Miitavis 1 korra nädalas väikeses kaustas ja 1832 „Läti Rahva sõber“ (Latw. lauschu draugs), mõlemad sakslaste väljaandel. Alles 1856 hakkas „Mahjas Weesis“ Riias Läti oma mehe Ans Leitani toimetusel ilmuma.

Uut jõudu hakkab Läti kirjandus 19. aastasaja keskel võtma, kui rahvas majandusliku oma pinda jalgade alla ja valdades omavalitsuse saab ja kui vaimlise elu juhtideks lätlased ise hakkavad, kes Saksa mõju alt vabanenud olivad.

Ärkava rahvusliku voolu esimesed edustajad olivad Kristjan Waldemar, Fritz Brihwsemneek (õige nimega Teodor Treuland), Kristjan Baron ja Jüri Allunan. Waldemar (1815—1891) ei ole mitte ilukirjanik, aga seda tulisem rahvusliku iseteadvuse ärataja ning Läti oma pärase kulturi eest võitleja. Raske vaeva järele lõpetas ta 29 aastaselt gümnasiumi ja õppis Tartu ülikoolis riigi- ja rahvamajandust. Seal kogus ta 12 suguvenda enese ümber, kes valmis olivad end lätlaseks tunnistama, ja vaimustas neid rahva kasuks tööle. Ise haudus ta juba poisikesest saadik mõtet, kuidas Läti laevaasjandust asutada, mis rahvale sissetuleku allikaks oleks. Pärast ülikooli lõpetamist asus ta Peeterburisse ja sealt Moskvasse, kus ta selle mõtte heaks väsimata kihutusetööd tegi, mis viimaks ka vilja kandis. Hei-

naste meremeeste kool on tema asutatud, tema eestvõttel asus laewaselts „Austra“ Riias. Praegu on Läti meremeestel umbes 250 kaugesõidu ja 200 rannalaeva 6 miljoni rubla väärtuses, mis aastas üle 1¹/₂ milj. puhast kasu annavad. Peeterburis asutas Waldemar 1862 vabameelse Läti ajalehe „Peterburgas Awises“, mis aga kolme aasta pärast Balti sakslaste pealekäimisel kinni pandi.

Waldemari õhutusel hakkasivad Brihwsemneek ja Baron pärast etnografilist näitust Moskvas 1867 rahvalaulusid korjama, milleks Moskva looduse- ja rahvateaduse selts esitsa sugu abi andis. Kodumaal leidsivad nad rahva seas sadade kaupa kaastöölisi, kuna ka mitmed seltsid korjasivad. Kui koolide uuendamise ajal Brihwsemneek Riiga rahvakoolide inspektoriks määrati, jäi korjamine ja korraldamine üksi Baroni õlgadele, kes veel praegu nende trükivalmis seadmise kailal tööd teeb. Kokku on tulnud umbes 215 tuhat rahvalaulu ühes teisenditega, nendest umbes 50,000 algupärast ilma teisenditeta. 1894 ilmus neist Peeterb. kaupmehe Henri Wissen-dorfi kulul „Latwju dainas“ nime all I. anne, pärast võttis Teaduste Akademia kulukandmise oma peale, ja tänini on 6 suurt 1000-leheküljelist köidet ilmunud. Selle elutöö kõrval on Baron ka ise luuletanud, rohkem aga teaduselisi kirjutusi avaldanud. See ärkamiseaja viimane mohikanlane, kes üleüldisel austusel hiljuti oma 75 aastast sünnipäeva pidas, elab praegu Riia ligidal kirjanikkude ja kunstnikkude varjupaigas, mis Riia vabrikant ja heategija Dombrowski oma kulul on ehitatud.

Peale nende on selleaegistest tegelastest Attis ehk Otto Kronwald (1838—1875) kui kõige tulisem isamaalane ja rahvusliku iseteadvuse õhutaja nimetada, kes iseäranis keele- ja koolipõllul tööd tegi. Ta kirjutas saksakeelse raamatu „Nationale Bestrebungen“, mis vastuseks oli „Zeitung f. Stadt u. Land“is ilmunud seletuste peale, et haritud lätlane võimatu asi olevat.

Luuletajatest paistavad silma Andrei Pumpur (1841—1902) ja Auseklis (1850—1880) (varjunimi, = „Koit“, — õige Mikus Krogsemis). Nende mõlemate elu oli kirju ja raske. Mõlemate luule hõõgub armastusest kodumaa ja rahva vastu, nende keel on voolav ja pildirikas. Pumpur oli maa-mööõtja, siis vabriku ülevaataja ja raamatukaupleja Riias; läks Moskvasse ja sealt vabatahtlikuna Serbia-Türgi sõtta, astus tagasi tulles Odessa junkrukooli ja siis väeteenistusesse, kus ta alampolkovnikuna suri. Muinasjuttude põhjal kirjutas ta 6-e osalise eepose „K a r u m u r d j a“, mille peategelaseks emakarust ja metsaelanikust sündinud rahvuslik kangeline on, kes

oma vastasega **M u s t a r ü ü t l i g a** võitleb ja viimaks ühes temaga kõrgelt Väina kaldalt alla libiseb, kus mõlemad laenestesse kaovad. Pimedatel sügise-öödel nähtavat neid praegu veel võitlevat, ja rahvas usub, et „karumurdja“ korra ometi saksa Musta rüütli ära võidab.

Auseklis oli pärast Zimse seminari lõpetamist mitmel pool kooliõpetajaks ja läks viimaks Peeterburisse, kus ta aga varsti tüüfuse kätte suri. Tema poolt ilmus peale jutukeste ja tõlgete hulk sügavtundelisi luuletusi, vormi poolest täis muusikalist rütmust.

Esimestest jutukirjanikkudest on tähelepanemiseväärt Jüri Neiken (1835—1868) ja vennaksed Reinis ja Matis Kaudsited. Neiken oli esiti kooliõpetaja, õppis siis Tartus usuteadust ja oli pärast õpetaja. Ta on rahva elust rea juttusid kirjutanud, nagu „V a e n e l a p s“, „K a s v õ õ r a s e m a l p o l e m i t t e r a s k e“ jne., mis kõik sügavat rahva hingetundmist avaldavad ja kui tõetruud pildid talupoegade viletsast majanduslikust elukorrast selgesti nende õiguseta ja abita olekut kujutavad.

Suur klassikalise väärtusega töö, mis kõigekülgelt ja elavates värvides Läti rahvaelust iseloomulise pildi annab, on Vana-Peebalgi kooliõpetaja Matis Kaudsite (1848) kolmejaoline roman „M a a m õ õ t j a t e a j a d“, mis ta ühes oma venna R e i n u g a kirjutanud on. See ilmus 1879 ja sai Läti Kirjand. Seltsi poolt auhinnaga kroonitud. Jutus kirjeldatakse seda aega, kui mõisnikud talupoegadele maad päriseks hakkasivad müüma ja teda kruntidesse mõõta lasksivad. Maamõõtjad elasivad kuude ja aastate kaupa taludes, kus nad kaunis oma pead talitada võisivad, kuna mõisaherrad enamasti välja maal viibisivad. Muidugi tahtis iga põllumees enesele paremat maatükki, ja et seda saada, oli tarvis maamõõtjaid „määrida“, kes juhtumist siis ka täiel mõõdul tarvitasivad. Võib arvata, missugusid sekeldusi, tülisid ja naeruväärt juhtumisi üksikute inimeste vahel ja isegi valdade volikogudes tõusis. Seda kõike kirjeldavad vennad Kaudsited nii tõetruult, algupäraselt ja naljakalt, et juttu siinamaani Läti kirjanduse pärliks peetakse. Lühendatult on ta ka Saksa ja Vene keele tõlgitud.

Edaspidisel edenemisel jääb rahvuslik liikumine kitsarinnalisemaks ja väiklasemaks, ilmuvad mitmed eitavad nähtused. Rahvuselased kardavad muu maailma kulturi ja teadust ja hoiatavad nende eest. Tegevus kogub laulmise, rahvalaulude ja muinasjuttude korjamise ja ülepea muinasaja kultuse ümber. Selle rahvusliku-romantilise ajajärgu kirjanikkudest olgu kõige pealt Tartu ülikooli Läti keele lektor L a u t e n b a c h - J u h s m i n s c h (1847) nimetatud, kes suure hulga juttusid,

laulusid ja pika 24-loomise eepose „Needrischu Widwuds“ on kirjutanud. Siis kooliõpetaja Jaan Purapuke (1864—1904), kelle paremaks jutuks „Omanurgakene, omalapikene maad“ tuleb lugeda, milles ta põllumehe elu kirjeldab, kes metsa sõrvale uut põldu tehes elama asub ja mõisa sulasest jõukaks peremeheks saab. Lerchis-Puschkaitis on väsimata muinasjuttude korjajana tuttav, August Deglau kirjutab romanid „Uus ilm“ ja „Kahe tule vahel“, kus ta juba põllu- ja vabrikutöölise olusid puudutab ja nii juba uuema aja piiril seisab. Näitekirjanduses on kõige viljakam ja tuttavam tegelane Adolf Allunan, keda Läti teatri isaks peetakse. Tema tükkisid, mis ta kirjutanud või lokaliseerinud, mängitakse praegu veel igal pool. Kõigeparemateks ta töödest loetakse „Leelpili vallavanemad“ ja „Kes need on, kes laulsivad“, mida viimast tänini rohkem kui 400 korda mängitud on; siis veel „Omakasvatatud“ ja „Kõik mu kaimud nutavad“. Teistest näitekirjanikkudest olgu nimetatud Klaus Purin, Steperman ja Dubur (Ahrinsch): Selle aja hilisemate luuletajate sekka kuuluvad Jaan Essenberg, Pawassar Jahnis, tuttav oma erotiliste lauledega, Wensku Edwart, Martin Lapp, viljakas ja omal ajal palju loetud Eesti soost kirjanik, kes kaua aega ka Eesti olude üle Läti lehtedes kirjutanud ja mõned Wilde ning Kitzbergi jutud ja Kreutzwaldi Eesti ennemuistsed jutud Läti keele on tõlkinud; siis veel Peter Blau, Meerinsch, Ludwig Behrsin ja mitmed teised.

Kaheksakümnete aastate lõpul hakkab oma kõige kõrgemale tipule jõudnud rahvuslik romantismus raugema ja kaotab ruttu realse põhja jalgade alt, kuna Lääne-Europa demokraatiline vool oma mõju hakkab avaldama. Ka rahvas ise ei ole enam ühetaoline kogu, nagu see senini enam vähem oli olnud. Rahva kihtidesse jagunemine toob uusi aateid ja uusi püüdeid ka kirjandusesse, kus nad pikalist ja ägedat vaimlist võitlust nende edustajate eneste kui ka teiste seltskonna rühmade vahel sünnitavad. Üheksakümnete aastate liikumisele vajutab, nagu juba öeldud, demokraatiline ja sotsialistiline vool oma märgi peale. Lätlastel on kaks suurt tööstuse ja kaubanduse keskohta — Liibav ja Riiga. Need ei jätnud oma mõju rahva elu ja tegevuse peale avaldamata. Maal läksivad elutingimised järjest raskemaks, inimesed hakkasivad hulgakaupa linna vabrikutesse ja tööstuse asutustesse voolama, kus nad uutest tingimistest sunnitud olivad oma elu- ja mõtteviisi muutma. Nõnda hakkas üheksakümnete aastate algusel eelnimetatud linnades uus elu keema, esiti tasa ja aralt, kuni ta korruga enesele kohisedes teed murdis ja laialiseks ühiskondlikuks ning kirjan-

duslikuks liikumiseks muutus. Uue voolu edustajad astusivad kõigepealt arvustamisega välja, nende seas esimesena Moskva ülikooli õiguseeaduse üliõpilane Janson oma kriitikaga: „Mõtted uuema Läti kirjanduse üle“, mille etteotsa ta Heine julged sõnad pani:

„Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O Freunde, will ich euch dichten“.

Janson, kes laia silmaringiga terav mõtleja ja kellel hiilgav kõneand on, valis seks paraja silmapilgu, et vanade ja noorte vahele tekkinud lõhet näidata: ta pidas oma kõne üldise laulupidu ajal Mii-tavis 1893, kus Läti Seltsi kirjanduse osakonna koosolekul terve intelligents koos oli, nende seas muidugi peaaegu kõik tuttavad kirjanikud ja seltskonnategelased, kelle vastu tema purustav arvustus sihitud oli. Selleaegiste paremate kirjanikkude paremaid töösid läbi sõeludes tuli ta otsusele, et Läti kirjanduses peale erotismuse ja vaimuvaesuse muud midagi ei leidu. Ei ole sarnaseid realistilisi sünnitusi, nagu teiste rahvaste kirjanduses, ei ole vägevaid ega uusi aateid, mis muude Europa rahvaste meeli laenetama panevad. See oli romantilise kirjanduse täieline mahalõhkumine. Aga vanu ebajumalaid purustades seadis ta varemetele seal samas midagi uut üles: darwinismuse, marxismuse ja naesterahva emantsipatsiooni. — Selle järele tõusis ajakirjanduses suur süesõda, mis viimaks poliitilisele alusele üle läks ja varsti sellega lõppes, et Janson ja paljud tema poolehoidjad administratiivlisel teel maalt välja saadeti. Selle peale vaatamata oli Janson oma arvustusega Läti kirjanduses uue ajajärgu avanud: sellest ajast peale on kaks omavahel vaenulist voolu olemas — vana ja uus, või kodanlik ja progressiiviline. Jansoni südikamad järelkäljad kriitika põllul on Wisulis (Pichpinski) ja Derman, kuna kirjandusliku arvustajana Teodor Seifert laialt tuttav on. Ta on viimase paarikümne aasta jooksul suure hulga üksik-monografiid kirjutanud ja 12 vihku „Uue lõikuse“ nimelist albumi välja annud. Peale selle on ta võõraid rahvaid Läti kirjanduslike uudistega tutvustanud, nii Wieni „Zeiti“ ja Berliini „Literarisches Echo“ sees Reinhold Kaupo varjunime all.

Läti ilukirjanduses on Jansoni kriitikast saadik suured muudatused olnud ja uued akordid helisema hakanud, kõige enne tundeluules, kus esimesena Tartu ülikooli õiguseeaduse üliõpilane Eduard Weidenbaum silma paistab, kelle elu 1892 ta 25-dal eluaastal tiisikus lõpetas. Weidenbaumi laulud on mõtte- ja pildirikkad, nende vorm ja keel viilitud ja puhas, neis ilmub tagasihoidmata jõud ja suur liht-

sus. Tema luules on palju kontrastisid, neis peitub pessimismus ja ülemeelik rõõm, pakitsev rahutus ja vaikne rahu. Weidenbaum on esimene, kelle luules uueaja aated ja püüded vastu paistavad ja progressiivilise nooresoo hingevoitlused kaju saavad. Temale kaunis sarnane oma luule poolest, kuid sisu ja vormi poolest labasem on Eduard Treumann, 2-se kutse riigivolikogu saadik, varjunimega Swahrgulu Edwards, kes oma lauludes alama rahva puudust, viletsust, muret ja häda ning suurlinna kihisevat elu kujutab, saatuse vaestelaste õiguse eest seisab ja nende käekäigust osa võtab. Peale selle on ta pilke- ja naljalaulikuna tuttav.

Sel samal tormisel ajal hakkab ka üks varjunimega naesterahvas tähelepanemist oma peale tõmbama, nimelt Aspasia, gümnasiumi haridusega taluneiu Elsa Rosenberg, pärsine luuletaja Rainise abikaasa. Ta kirjutab laulusid, näitemängusid, lihtkõnes luulelugusid ning kriitilisi kirjutusi ühiskondlike ja teaduslike küsimuste üle. Aspasia luule on õrn, hingeline ja fantasiarikas, ta kandjaks on äge temperament ja edulised aated. Aspasia peajõud seisab tunde lauludes, mis kõikides vikerkaare värvides säravad ja millest mitmed rahva seas nii tuttavad on, et neid igas majas lauldakse ja osatakse. Ta uuemates luuletustes on tähelepanemiseväärt elemendiks idüll, näit. laulus „Kevadine hommik“: Muinasjutu saarelt on kevade valge luigega siia sõitnud. Üleni valgetes õilmetes, õla peal kuldne liblikas. Õhk paisub ja hoovab, lõhnu täis, õis õie rinnal, laenet kaisutab laene. Veel taeva voodis pilvede taga puhkab päikene purpuri patjadel. Ainult ajuti pilveäärt tõstab ta, et maa peale vargsi vaadata. Ja kase haljast ladvakest ta sooja käega silitab. Hallis mantlis tuleb soe vihmake ja astub vikekaare redelit mööda ruttu alla. Nagu hinge kinni pidades on kõik aimdusi täis, ja maa puhkab kevade rinnal — Oma draamades kujutab Aspasia suure armastusega Läti protesteeriva naesterahva tüüpust, kes ei perekondlikka sidemeid, ei vanemate võimu ega ühiskondlikku korda maksvaks ei tunnista, kui need tema iseseisvuse ja haridusepüetele takistuseks on. Ta draamadest nimetatagu Waidelote (naispreester), Nõid, Kaotatud õigused ja Hõbe linik. Viimast, sümbolilist tükki vaadati Riias 1905 aastal suure vaimustusega, kuni ta viimaks ära keelati. Loo sisu on minevikust võetud ja tema kangelaseks on kuulus nõianeitsit Guna, keda kuningas Targal enese juure kutsub ähvardavat sõja-ohu ära pöörma. Guna läheb ainult tingimisega, et teda tõtt lubataks kõnelda. Kuninga lossis kuulutab Guna siis rahvale, et maa viletsuse põhjuseks kuningas oma valitsusega on. Kuningas vihastab ja laseb Guna tule-

riidale viia ning nõuab ühes rahvaga, et Guna oma imelise liniku neile annaks. Kuninga sugulane Normund, keda Guna armastab, päästab ta ära, kuid rahvas kipub nooremehe kallale. Normundi elu hoides annab Guna liniku ära. Kuid Normund kosib naabri kuninganna Raudpiiga. Meeleheite ja armuvalu silmapilgul lehvib linik jälle Guna juure alla, kuid nüüd ei ole ta enam hõbevalge, vaid punane, — tal ei ole nüüd enam jõudu midagi luua, vaid ainult hävitada. Selles linikus läheb Cuna Normundi pulma ja paneb lossi põlema, nii et kõik pulmalised ühes Normundiga otsa saavad. — Oma draamaga seisab Aspasia romantilistel alustel, kuigi ta nendes ajakohasid probleemisid käsitab, sest et kujutatud karakterid mitte elust võetud ei ole, vaid välja mõeldud. Aspasia uuematest töödest teenivad tähelepanemist jutukesed Ilusad unistused ja luulekogu Päiksepaisteline nurgakene.

Üheksakümnendate aastate lõpupoolel ilmub üsna ootamata andrikas luuletaja, väga algupärane ja isesugune oma aadete, keele ja kujutuseviisi poolest. See on advokat Pleekschan, kinnipandud ajalehe „Deenas Lapa“ endine toimetaja, varjunimega Rainis. Ta saadeti 1897. aastal kodumaalt välja Vjatka kubermangu elama ja kisti nõnda ühiskondlikult tööpõllult ära. Ühes väikeses linnas elades, kus ühtegi sidet muu kulturi-ilmaga ei olnud, asus ta luulepõllule tööle ja tõlkis kõigepealt Goethe „Fausti“ Läti keelde. See töö õnnestas tal nii hästi, et ühe hoobiga ta nime tuttavaks tegi. Selle ajani oldi Läti keelt nii sõnavaeseks ja labaseks peetud, et sarnaste tööde tõlkimist täitsa võimata asjaks peeti. Rainis korjas kõik vana keelerikkuse kokku ja kus puudu tuli, lõi ta uued sõnad. Sellega oli Rainis võimatuse võimalikuks teinud ja luulele uue tee murdnud. Ka algupärasid laulusid kirjutas ta. Kaugel olles pani ta hoolega kodumaa elu tähele ja punus kõik oma tunded ja elamused salmidesse. Kuid nendest pärast.

Teistest luuletajatest teenivad tähelepanemist Sudrabu Edschus (Ed. Silber), Poruk ja Pludons (õig. nim. Willi Lejneek), Sudrabu Edschus on 90-datest aastatest saadik pea kõikides ajakirjades pikemaid või lühemaid luuletusi avaldanud, mis oma puhta ja paenduva keele poolest meeldivad, kuid tihti asjata pikaks on venitatud. Ta seisab osalt Poola kirjanikkude mõju all, kellede töösid ta ka Läti keelele on tõlkinud.

Ja an Poruk käib täitsa iseseisvaid radasid ja on peale oma lühemate luuletuste terve rea ilusaid lastelaulusid avaldanud, kuna ta päriselt aga novellikirjanik on.

Pludoni nime tegi tuttavaks ta luulelugu *Rekwiem*, leinalaul Läti nooremehe varase surma üle. Väärtuse poolest kõrgemal seisab ta teine laul „Kaks maailma“, milles ta kaks ühiselulist vastandit kõrvu seab: kalamehe naese elu, kelle mees tormi ajal merel hukka saanud, ja rahamehe naese pillava hõlbuelu supeluspaigas. Oma uuemas luuleloos „Ettekuulutajad“ tunneb ta sügavat hingevalu hooletumalt mööda saadetud nooruse üle ja need etteheited ilmuvad üksikul silmapilgul mustade kujudena teda noomima; pika hingevoitluse järele tõstab ta lootusrikkalt pea jälle püsti, sõnudes: „Taganege, varjud! Ma olen madrused juba kokku kogunud, meie tõmbame uued toredamad mastid laevale püsti, meie jõuame kaua igatsetud kaldale!“

Lopsakalt edeneb jutu- ja näitekirjandus; kõige paremad novelli-kirjanikud on Rudolf Blauman ja Jaan Poruk. Blauman võtab oma tööde sisu ja tüüpsed talurahva elust, kuid ilma et sotsiaalsid probleemisid puudutaks. Iseäranis suur meister on ta ägedate, sügavate tundmuste ja kirgede kujutamises; lühikeste, tugevate tõmbustega maalib ta hingelisi liikumisi, ahnust, vaenu, kadedust ja iseloomu puudust. Tema novellidest nimetan Ikka lilla, Äikese-ilm, Raudupi perenaene, Surma varjus, Tants kolmekesi ja Andrikson: viimast tuleb iseloomu kujutuse ja dramatilise kogu mõju poolest kirjaniku kõigeparemaks tööks üleüldse pidada. Blaumani vanematest näitetükkidest on paremad Paha vaim, Kadunud poeg ja Potivari maja, hiljematest Indranid, võiks ka ütelda „Indrani rahvas“, „Indrani pere“ ja Tules, kuna muidu veel nimetatud olgu Rätsepapad Sillamatsil, Triine patud ja Vargad. Blaumani töödest on mitmed ka Eestis tuttavad, kõige rohkem küll Kadunud poeg. Indranites kujutab Blauman traagikat vanema ja noorema põlve peremeeste vahel. Indrani taat on paendumata loomuga töökas ja hoolikas peremees, kes enesest lugu oskab pidada, talu on tal kõige paremas korras ja ta ripub terve hingege tema küljes. Eit on teist sugu laastust löödud, ta on pehme ja haleda südamega ning leplik loomuga. Vanem poeg on sellepärast isamajast lahkunud, et isa tahtmise vastu naese võttis. See sama poeg ja minija petavad võltsitud kirja abil talu eneste kätte. Tulevad hõõrumised ja lõpevad sellega, et poeg vanemad majast välja viskab ja sauna elama asetab. Asjata otsib isa kohtust abi, sest paberid on poja nime peale kirjutatud. Põrutav on tüki lõpp, kus haige isa end sauna nurgas asemelt üles ajab, et pimedaks jäänud emale abiks olla, aga jõuta maha kukub ja küünlajupi laua pealt maha tõmbab, mis ära kustub.

Pilkasest pimedast kostavad ema appihüüud, kui eesriie langeb. — „Tules“ peab mõisa toatüdruk Kristine enesega sisemist sõda: ta armastab tallipoissi Edgari, kes joomise maha töötab jätta, kuid seda teha ei suuda. Pettustest väsinud, on Kristine viimaks valmis jõukale ja viisakale taluperemehele minema. Aga kui ta peegli ees pulmakleiti selga passib, tuleb Edgar veel korra tõendama, et ta ilma temata elada ei või. Viimase heitluse järele võtab Kristine mörspärja peast ja ulatab Edgarile käed, üteldes: Ma võin ainult armastada. Kanname siis seda risti, mis meile peale on pandud.

Õieti õrn ja joovastav õhk heljub Poruki tööde ümber, mis nii sama mitmekesised on, nagu ta elu kirju on olnud. Ta astus pärast realkooli lõpetamist Dresdeni konservatoriumi, lahkus aga varsti muusikaande puudusel ja õppis siis Riia politehnikumis mitmesuguste takistustega võideldes keemiat ja kaubanduseteadust. Loomu poolest kärsitu ja alati midagi uut otsides, vankus ta alatasa sinna ja tänna ja jäi 1905. aastal raskesti vaimuhaigeks. Viimasel ajal on ta paranenud, kuid tööd ei või ta veel teha. — Poruki peajõud seisab lühemates novellides ja kujutustes, kus ta eitaval viisil noorema põlve kahtlemist ja lootusetat olekut kirjeldab, mis täis enesearmastust, raskemeelsust ja meeleheitmist on, kuid siiski millegi kõrgema ja avarama järele jänuneb. Hellad ja tundelised, kuid täiesti osavõtmatu ühiskondlikkude aadete vastu, on tema jututegelased tõsised aastasaja lõpu lapsed. Paremad tema töödest on Pärli püüdja, Südamest puhtad, Lahing Knipski juures, Valged riided, Siimon Gaigal ja Rooma uuendajad. Poruki stiil on täiesti omapärane ja valminud, keel sula ja sorav ja kujutused elavad. —

Aastasaja lõpul ilmub kirjaõllule õpetaja Andrews Needra oma tähelepanemiseväärne romaniga Sõõru suitsus ehk mees mehe vastu. Selles kujutab kirjanik Läti noore intelligentsi võitlust kohaliku Saksa mõisnikuseisusega. Aine on täiesti uus ja peenelt ning osavasti välja töötatud, iseloomud hoolega kujutatud, keel muusikaliselt kõlav ja sündmustik kaasa kiskuv. See töö on Läti uuemas kirjanduses üks paremateid. Hiljemalt tegi kirjanik selle sama aine kurbmänguks Maa ümber. Teistest Needra juttudest olgu nimetada Puhast süda, Jõuetu hing, Kui kuu kahaneb ja uueaja muinasjutt Talumehe poeg. Peale viimase ei seisa nad ükski sellel kunstilisel astmel, nagu Sõõru suitsus. Needra, kes ise kehvadest oludest end välja töötnud, ülistab oma juttudes neid tegelasi, kes kitsastes ja lihtsates oludes midagi suurt ja tugevat loovad. Tema vaimustab lätlasti maad

ja varandust omandama, et igal ühel oma pind jalgade all ja oma taevas pea kohal oleks. —

Teistest kirjanikkudest, kes 90-date aastate sees kirjutasivad ja oma tegevust algasivad, on järgmised tähelepandavamad:

Seiboltu Jehkabs (Jakob Seibolt) on kolm naturalistilist näitemängu kirjutanud, nimelt Kodune tuli, Uus kooliõpetaja ja Kolm sammu õnnele. Esimeses maksab teenija tüdruk Miili perepojale, kes teda petnud, sellega kätte, et ta tema isale mehele läheb ja nõnda talu enesele saab, mille muidu noormees oleks pärinud. Teise aineks on hõõrumised vana ja noore kooliõpetaja vahel. Kolm sammu õnnele kangelane on esimese sammu juba astunud — ta on väikse talu peremees. Teise sammu teeb ta sellega, et naabritalu noorepärase lehest perenaise kosib ja talu muidugi ühes saab. Paari aasta pärast kihvtitab ta naese ära ja võtab nüüd uue, noorema, keda ta armastab. See on kolmas samm, kuigi ta seda üle surnukeha ja pisarate astub, sest uuel naesel oli ise peigmees, kellest ta pettuseeel ilma pidi jääma.

Apsischu Jehkabs (Jaan Jaunsemis) vaatleb oma jutukestes teravil silmil tõsist elu ja võrdleb teda ristiusu kiriku nõuetega. Tähtsamad neist on Rikkad sugulased, Valla kohtus, Võõrsil; viimases kirjeldab ta vennaste koguduse usulisi kombeid; siis veel 6 jutukest ühise nime all Rahva pildikogust.

Doku Atis (Otto Dok) ammutab oma ained külaelu väikestest oludest, lapsepõlve mälestustest, kodumaa loodusest. Ta juttudest olgu nimetada Seltsi pidu, Kaks jaanipäeva, Pauguri mehed ja Krisch Laksts.

Jakob Janschewski kirjeldab üsna etnografiliste peensustega Kuramaa talurahva elu ja tema juttudest on paremad Vasksepa valla kooliõpetaja ning Kuidas rikka Tschahpini poeg naese võttis.

Seltmatis (Ernst Kahrklin) puudutab oma juttudes meeste- ja naesterahva vahekorda ja nõuab, et kõlbuse nõuded mõlema soo jaoks ühetaolised oleksivad. Paremad ta töödest on Lõhe, Armastuse infusoriad ja Vanne, uuematest Armastuse ohver ja Elumõistatus. Ta on ka draama Umbne õhk kirjutanud, kus ta vormilise abielu küsimust käsitab, — kuid see on kaunis nõrk.

Üks tõsise elu parematest kujutajatest on Sauleets (August Plikauss). Tema otsib Läti talurahva elust uueaja inimesi, kes oma vaimlise, ühiskondliku ja majandusliku tegevuse poolest teistele eeskujuks kõlbavad. Tema jututegelasteks

on enamasti töökad ja puhta elukommetega inimesed, kes raa matuid ja ajalehti armastavad lugeda, kust nad oma peenematele tundmustele ja mõtetele vastukõla leiavad. Sauleeti paremad jutud on *Õnnetus*, *Saladus*, *Nuhtlusepäev*, *Soo peal*, *Sepp Indrik*, *Äike* ja „*Homniku eel*“, millele lisaks tänavu ta kõige uuem jutt *Vikerkaar* tuli. Sauleets on ka hea luuletaja. Ta salmikud on vormi poolest hoolega viilitud, nende keel puhas, motiivid kurblikud: üksildusest, valust, mahajäetud olekust, armastusest, kaduvusest, loodusest. Hästi õnnestanud on tal mõned balladi taolised pike-mad laulud.

Rohkem ühiskondlisi küsimusi puudutab oma jutukestes *Upits* (*Birsneek*), millest tähtsamad on *Halli kivi juttudest*, *Vana Gatvin*, *Külavärava taga* ja *Mustad päevad*.

Arvustajatena on peale *Seiferti* ja *Dermani* tegevad *Rob. Klaostin* ja *Lihgotu Jehkabs* (*Rose*).

Kaheskümmes aastasada toob Läti elus suuri muudatusi kaasa. Nii hästi linnas kui maal ilmuvad tuntavad klassivahed nähtavale. Läti kodanlus astub avalikult võitluseväljale ja võtab kõikides küsimustes enesele kindla seisukoha. Proletariat annab enesest ikka ägedamalt elumärki ja nõuab tõsist tähelepanemist. Üks osa intelligentsist tunnistab end kodanluse poolehoidjaks, kuna teine osa kõike jõudu seks tarvitab, et laialisi kihtisid marksistiliste aadete allikale juhtida. Võitlus mõlema laagri vahel võtab enesele ägeda kuju esiti ajakirjanduses ja kriitikas, kuid siis ka ilukirjanduses. Kirjanikud, kes siijamaani realismuse rada käisivad või ei teadnud, kuhu poole kalduda, hakkavad ühiskondlikkudes küsimustes kindlamat seisukohta võtma. Tekib kolm voolu: üks — parempoolne, mille eesotsas *Needra* seisab, teine — pahempoolne luuletaja *Rainise*ga eesotsas, kuna kolmas kuldist keskteed käib, mille vaimliseks juhiks luuletaja *Kenin* on.

Eelpool tähendasin juba, et *Needra* oma juttudega jõukamate kihtide ja natsionalismuse kasuks propagandat tegi. Oma rikka vaimuande ja sümbolilise kujutuse mõjul leidis ta palju poolehoidjaid. Kuid ta ei leppinud kirjaniku ja luuletaja auga, vaid asus ajakirjanduses ühiskondlikkude küsimuste juure ja hakkas marksistidele ägedalt peale käima. Küll oma 1903 omandatud kuukirjas *Austrumis*, küll lendlehtedes, küll avalikkudel koosolekutel pidas ta nendega väsimata sõda, kuni 1905. aastal *Assar* ja *Derman* terava arvustusega *Mis Andreews* *Needra* meile kuulutab tema vastu välja astusivad. See vähendas märksa tema ühiskondlikku autoriteeti. Pärast üleüldist liikumist 1905 jäi *Austrums* seisma ja

Needra taganes kirjanduse väljalt, kuna ta õpetaja ametisse hakkas.

Teist sugu rada elus ja kirjanduses sammus Rainis, kes ilmavaate poolest marksist ja äge töörahva aadete eest võitleja on. Oma tuttavust, mis ta Saksa ja Vene klassikaliste tööde tõlkimisega omandanud oli, suurendas ta 1903 algupäraste laulude koguga *Kauged helinad* sinisel õhtul. Sel samal aastal võis ta kodumaale tagasi tulla, kus ta aasta pärast seotud kõnes kirjutatud pilkeloo rahvuslaste kohta Poolide alist avaldas. Ajaloolisel 1905. aastal ilmus tema uute laulude kogu *Tormi külv*, kuna ta samal aastal olude sunnil väljamaale elama asus, kus ta veel praegu viibib. 1906. aastal ilmus kolmas laulude kogu „*Uus jõud*“. Järgmine töö oli seotud kõnes draama *Tuli ja õõ* ning tänavu uus kogu laulusid *Ave sol* ning muinaslooline näitelugu *Kuldhobune*.

Rainise luule on nii isesugune ja algupärane, et teda vaevalt kellegiga võrrelda võib. Aade, vorm ja keel, kõik on siin uus. Ei leidu ühtegi lauset, mis enne juba mujal kuulud oleks. Ja iga mõte, iga tundmus võtab enesele isesuguse vormi. Kõik on tuumakas, plastiline, ilus. Keele rikastamiseks on Rainis palju vanu ja murdesõnu tarvitusele võtnud ning uusi loonud. *Aatena* käib vabastuseaade ta lauludest läbi, millest kohati suur kodumaa-armastus vastu hõõgab; sagedasti leidub ka kurvameelist elementi, ja mitmesuguste nõt-ruste ning väikluse vitsutamiseks jätkub tal ka lõikavat pilget. Rainis kõneleb peaaegu ainult sümbolides, mis ta kodumaa elust ja loodusest võtab.

Impressionistiline draama *Tuli ja õõ* kujutab muinasjutu näol priiuse võtit otsiva Karumurdja võitlust rüütliga ja mitmesuguste nõidadega, mille all võitlust kahe kultura vahel mõista tuleb, Läti rahva muinasaja ja rüütlite toodud uuema ajajärgu, tule ja õõ vahel. Kahjuks ei saa lühikeste sõnadega sellest toredast draamast umbkaudugi õiget pilti anda.

Rainise tähtsus Läti luules on õige suur. Tema on uusi vormisid ja avaldamise vahendid loonud ning uue luuleilma ehitanud, kus mineviku ilu, oleviku tragismused ja tuleviku roosilised lootused vastu paistavad.

Kolmanda voolu, kuldse kesktee ehk uue-romantismuse rajaja *Atis Kenin* ei ole ise mitte palju luuletanud, kuid ta on paljude nooremate peale juhina ja eeskujuna mõju avaldanud. Tema ja Sauleeti algatusel asutati Kirjastuse-selts *Salktis*, kes hulga head kirjandust välja on annud.

Peale selle on veel üks kirjanduslik rühm olemas, nimelt *dekadendid*, kelle eesotsas Viktor Egliit seisab ja kelle

sekka Fallij, Austrin, Damberg ja paar teist kuuluvad. Nad on tuntavalt Vene dekadentide mõju all.

Egliti esimesed tööd avaldavad tugevat jõudu ja on keele poolest kujukad, kuna pärastistest seda enam ütelda ei või. Tähtsamad oleksivad Raske öö, Kadunud poeg, Saared, Naeneviiditaevasse, Kuival suvel; siis veel Koit, Brutrurum, Tarchanowi emand ja Antonia — kõik lühikesed skitsid. Nimetama peab veel pikema arvustuse Poruki üle ja lauludekogu Elegiad, siis veel tävavu ilmunud luulelugu „Hall parun“, milles jõuka taluperemehe elu kujutatakse. Peale selle on Eglit Vene ajakirjades aegajalt Läti kirjanduse ülevaateid avaldanud.

Teistest noorematest, kes omale uuemas Läti kirjanduses nähtava paiga omandanud ja ühe või teise voolu poole kalduvad, olgu järgmised nimetatud:

Kõigepealt Karl Skalbe oma imeõrna tundeluulega, kus idülliline element valitseb. Ta laulud on ilmunud kogudes Vangiunistused, Kui õunapuud õitsevad ja Maa aurus. Skalbe proosatöödest on kõige tähtsam sümbolistiline muinasjutt Kuidas ma Põhjaneitsit vaatama sõitsin.

Anton Birkert on luuletaja ning jutukirjanik, tuttav oma meistrilikult kirjutatud tragi-komikalise romaniga kooliõpetajate elust Pedagogid. Vähematest jutukestest nimetan Kuidas ma iseenesele kaduma läksin, Matused ja Ühe kooliõpetaja päevaraamatust. Laulud on kogus Kodumaa halli taeva all ilmunud.

Usin jutukirjanik, luuletaja ning arvustaja on Andrei Upit. Tema vähemate jutukeste kõrval teenivad tähelepanemist kolm suuremat tööd Kodanlased, Värsked allikad ja hiljuti ilmunud Naesterahvas. Kodanlaste mõtteks on piiblisalm lubjatud haudadest pandud, mis jutu aatele ka sihi annab: kirjanik näitab neid vastolusid, mis nimetatud kildkonnas sõnade ja tegude vahel valitseb. Värsked allikad, mis läinud aastal ilmus ja tänavu juba teises trükis tuli, kujutab lõhet põllumehe perekonnas, vanade ning noorte kokkupõrkamist. Piiri peremees on kiriku võõrmünder ja jumalakartlik inimene, kuid lapsed on hoopis teist sugu. Vanamees armastab maad — lapsed vihkavad teda. „Ma olen alles 30 aastat vana, kuid selg on juba küürus“, ütleb vanem poeg. Mõis ütleb rendilepingu üles, isa mõtleb, et see Jumalast nii määratud on; kuid pojad tunnevad mõisa nõu, kes neid metsa servale jälle kändusid juurima tahab saata. Isa valib pojale mõrsja, see vastab pilgates, et ta ise oskab leida. Ja nõnda iga sammu peal risti vastupiaised vaated ja

huvid. Poeg heidab kõige peale käega ja läheb linna õnne otsima. „Õnn on töötegemises suure tuleviku eest“, ütleb ta ära minnes tuttavale. „Ja linnas ootab sind niisugune töö ja niisugune õnn?“ küsib see. — „Kus mujal, kui mitte seal! Sina kahtled ja usud et kõik muutused majanduslikus ja vaimlikes elus põllumehe käest tulevad. Kas ei ole sa kuulatanud, mis sügisel sinu rehepeksu masin laulab, mis kevadel su neljasahaline ader kõlistab? Sina oled kõikide oma tööde ja mõtetega ainult vastukaja sellest, mis linnas on. Oh kuidas ta hüüab ja kutsub, see hiigla sepikoda, kus miljonid seppi välgusädemeid taovad ja üle ilma laiali puistavad!“ Jutus Naesterahvas käsitab ta sügavalt ja kõigekülgselt armastuse ja abielu probleemi ja kujutab naesterahva võitlusi iseene loomusega, meesterahvaga ja seltskonnaga. Tähelepan-davad on veel Upti draamad Nõid ja Üliinimesed ning uuem komöödia Homo sapiens.

J. Akurater on peale lühemate jutukeste kolm luuletustekogu Täheselged ööd, Põhjalas ja Ilma pühakojata avaldanud.

Jaan Jaunsudrabini sulest on mõned jutukesed ja draama kunstnikkude elust Tragöödia ilmunud, uuemana veel Üks päev.

Nimetada tuleb ka Fallij laulusid ja luulelugu Kevadine unenägu, uudisjuttu Nelli ning dramatilisid luuletusi Kollane kull, Arnold Nolle ja Herakles.

Harald Eldgast (Mikelson) algas oma tegevuse pikema jutuga Tähtsised ööd, mida ta ise „ühe hinge looks“ nimetab. Eeskõnes, mis pealkirja Igaviku teedel kannab, seletab kirjanik pikemalt oma vaateid müstitsismuse, subjektivismuse ja individualismuse kohta. Ülem asi maailmas on hing, enese mina. Kirjanik vihkab teadust, mis kõike ära seletada ei suuda. Kirjanik ei või ulaelu mitte üksi elada, vaid ka ülistada. Kes teda arvustab, teeb juudase tööd. Seltskond on rahvahulk, väiksed inimesed madalad orjahinged. Kujutatud hing ise ei ole sügav, ei tugev ega kõrge. Ta liigub üliõplase Mermani kehas ja uniformis, joob korporatsioonis, vedeleb kõlvatute naesterahvaste seltsis ja hakkab lõpuks lihtsat, ilusat, süüta neidu Adat armastama, kelle puhtuses ta siis enda pealt kõik mustuse maha peseb. Selle üle on hing nii rõõmus ja õnnis, et joovastuses armastusele hümnust laulab, kõrbe läheb ja hõisates päikest elada laseb. — Jutu keel on värvirikas, särav ja vaimustav, stiil painduv, ilus ja uus. — Eldgasti teine töö on psühholoogiline-filosofiline saatuse kujutus Demoni paradiisis. Mõlemates on liig palju värvi, efektisid

ja paatost, mõlemates tundub rohkesti Przybyszewskit ja Maeterlincki.

Anderikas naiskirjanik on Anna Brigader, kes oma töödes igapäevase elu tragilisi momentisid kujutab. Tuttav on ta muinaslooline lastenäitemäng Põialpoiss. Siis on ta veel draamad Torm, Teelahkmel ja Koidikul ning uudisjutu Elsa Dunker kirjutanud.

Teise naiskirjaniku Aina Rasmer'i töödest on tähtsam müstiline draama Must kotkas.

Arvustajana oli südilt tegev Jaan Assar, kes kui osav kõnemees 1905 kaunis tähtsat osa mängis ja raamatu „Kuidas Balti mõisnikuseisus oma eesõigused sai“ kirjutas. Ta poolt tulivad veel teaduslikud kirjutused: Spektralanalüs, Keemia igapäevases elus ja viimati Helsingis elades Üleüldine Kirjanduse ajalugu. Viimast tööd ei saanud ta lõpetada, ülearune töö ja rõhutatud meeleolu murdsivad ta maha, kuni parandamata erguhaigus ta sügisel 1907 mulda viis.

Ennenimetatud Janson'i sulest ilmus paari aasta eest arvustus Faunid ehk clownid, kus ta ilma halastamata eneseülistajaid dekadentisid sarjas.

Tähele panna tuleb veel Klaustini, Lihgotu Jehkabi ja Pludoni Läti kirjanduse ajalugusid, Endselini ja Mühlenbachi keeleteaduselisi töösid ning Üleüldist teaduseraamatut, millest 65 vihku juba ilmunud on.

Täienduseks nimetan veel vähemaid ja nooremaid jõudusid kirjapõllul. Need on Jakobson, Kruhsa, Bahrda, Wulff, Baltpurwin, Eewin, Deewkozin, Linard, Laizen ja Strahl.

Nendega võib selle lühikese ülevaate lõpetada.

Eesti hariduseseltside Aastaraamat I.

ilmus juba aasta eest. Seltside asemikud otsustasivad tema väljaandmise Tartus 1. aprillil 1909 ja usaldasivad töö minu kätte.

Raamatu esimene pool toob haridusepäeva protokollid 31. märtsist ja 1. aprillist 1909. Siin puudutatakse ehk harutatakse laiemalt pea kõiki küsimusi, mis hariduseseltside koolide asutamine päevakorralt ei lase kaduda:

koolide aluskuju, õpekeel, õpekavad, õpeabinõud, koolimajade plaanid, koolilaste toetamine, kehatervise hoolitsemine jne. Aga ka üldisemad ained leiavad tähelepanemist, nagu hariduseseltside asutamine ja korraldamine, ülesanded ja tööpõllud, vahekord teiste seltside ja koolide vastu. Et just hariduseseltside koolide vastu ikka uuesti eksi- ja eelarvamisi välja laotatakse, kuna ühiselt tõmbamine asja tähtsuse pärast väga tarvilik oleks, siis peaksivad koolide sõbrad ja ka vastased nende olu ja püüdmisi lähemalt tundma õppima, sõbrad, et endid mitte hirmutada lasta, vastased, et neile mitte põhjendamata süüdisid ette heita. Kuna meie naabrid 1906. aasta pakutud võimalikkusest julgesti ja agarasti kinni hakkasivad ja oma nooresoo harimiseks ja oma tuleviku kindlustamiseks terve võrgu emakeelseid koolisid, isegi seminari avasivad, kõneldatakse meil ühelt poolt ja parastatakse teisest küljest ja arvatatakse sellega kohused rahva ja nooresoo vastu täidetud olevat. Kes mitte sõnadega ja nirisemisega ei lepi, vaid teha tahab, mis kohus nõuab, see pangu käed külge! Kuidas siin toimetada, seda juhatavad mitmekülgset haridusepäeva protokollid.

Teine raamatu pool pakub rohkem arvustiku materjali, mis küsimiselehtede kaudu 76 hariduseseltsilt on saadud: hariduseseltside aruanded 1908/1909, eestseisused 1908/1909, liikmete arv 1908/1909, koolide õpejõud 1908/1909. Teated on ustavad ja nende põhjal „Eesti hariduseseltside tegevuse ülevaade 1908/1909“ minu poolt kokku seatud. Aruannetest selgub, kui vähe süüotsimistel põhja all on, et hariduseseltside koolid ilma tagajärgedeta kiratsevad ja rahva raha ära söövad, mida viljakamate otstarbete päale võidaks kulutada. Siit näeme, et just seltsid, kes omale rahvahariduse põhjalikumalt ja järjekindlamal alusel sihiks seadnud, vaimliselt kosuvad ja aineliselt paremale astmele tõusevad, kui teised, kes väikeste ja odavate ülesannete kallal oma jõudu katusvad.

Tundub, et kus asjast julgesti kinni hakatakse, sinna ka jõudusid kogub, kes raskemat koormat kannavad. Ja kui meil 31 koolis üle 2000 lapse otstarbekohasemat õpetust saivad ja meie lasteaedadest ja varjupaikadest sadanded kehvad lapsed, kes muidu uulitsal oleksivad pidanud üles kasvama, ulualust ja hoolekandmist leidsivad, siis on see ikka midagi, mis ei maksaks siunata.

Täiusele ei ole meie jõudnud, ei võinudki selle lühikese aja ja olude rõhumisel jõuda, aga meie püüame õiglaselt paremuse ja täiuse poole. Sellele läheneme meie seda rutem, mida laialisemad ringkonnad neist püüetest aru saavad ja ühes tõmbavad.

Arusaamise sügavenemiseks ja osavõtmise õhutamiseks ilmuski Eesti Hariduseseltside Aastaraamat I. Aga kuidas saab tema arusaamist äratada ja osavõtmist õhutada, kui ta raamatukaupluse riiuli pääl kinni seisab?

Küsimiselehtede tagasisaatmisel tellisivad mõnikümmend seltsi 600—700 eksemplari. Teised lubasivad seda hiljem teha. Aga see on neil ammu ununud. Kas ei tuletaks nad nüüd oma kohust meelde raamatule ka rahva sekka rada tasandada, mida nad ise välja andsid? Ma ei küsi seda mitte Tartu Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi pärast, kes esialgselt kulud oma kanda pidi võtma, ei ka mitte enese pärast, et mina raamatu toimetasin, vaid asja pärast, mida meie raamatu väljasaatmisega tahtsime edendada? Meie emakeelsel koolil seisab maailm vastaseid, lämbutajaid, kukutajaid vastu. Kui meie ise, kes ettevõtte lähedal seisame, kauem leigelt päält vaatame ja rahulikult käed rüppes hoiame, kes peab teda siis varjama, kosutama, toetama? Sõna on vägi. Päästkem vägi vallale, siis tohime võitu loota.

Aastaraamatu teine aastakäik on ettevalmistusel. Enne kui see trükki läheb, peab esimene täieliselt rahva sekka ulatama ja temale jälgi ette ajama.

Ma loodan, et seltsid minu meeldetuletust lahkesti tähele panevad, Aastaraamatut I. rohkesti pääladust, Tartust „Postimehe“ raamatukauplusest, tellivad ja temale juba Uueksaastaks oma liikmete ja sõprade keskel aset valmistavad.

12. dets. 1910.

W. Reiman,

Eesti Hariduseseltside Aastaraamatu I.
toimetaja.

Professor J. Köleri ja J. Hurti kirjavahetus.

Peeterburis, 17. märtsil 1864.

Armsam sõber!

Praegu sain Teie armsa kirja ja ei või teisiti, kui pean tema peale kohe vastama, et minu arvamine läbirääkimise juures tarvastlastega tähelepanemist võiks leida. Teie arvate, et Aleksandri-kooli raha esiti Tallinna kooli peale peaks tarvitatud saama, mis ju väga hea ja otse tarvilik oleks, sest Tallinna koolil on eestkätt ainult maja (vahest 20.000 rubla väärtuses), aga ei ole veel mingi kapitali kooli elusse kutsumiseks, ja rahvale oleks vaja, mida varem seda parem, ühtki kooli avada. Et rutemini nii kaugele

jõuda, oleks hea Aleksandri-kooli kapitali Tallinna kooli jaoks tarvitada, aga ainult laenu kombel. Sest Aleksandri-kool peab peaaegu, või õigemini öeldud, auasjaks jääma. Tema asutamise mõte on rahva enese poolt välja läinud ja sellepärast peame temale täiesti au osaks saada laskma, et see rahvale äratuseks oleks, tulevikus midagi uut ette võtta, ainult selle läbi kasvab rahva usaldus iseenesse vastu. Sel on koguni teine mõju, kui et temale valmis kook lauale kantakse.

Vahe mõlemate koolide vahel oleks see: Aleksandri-kool peaks enam põllupidamise, Tallinna kool käsitööde edendamise poole kalduma.

Peanõudmine Tallinna kooli direktori kohta oleks, et ta isamaalane on ja siis, Saksa tööstuse-koolide (Gewerbeschulen) tundmine. Siin on üks isamaalane ametit enese peale võtma valmis, keegi Dankmann, ta on siin kooliõpetaja nõnda nimetatud Oldenburgi asutuses, mis ka tööstuse-kool olevat ja muidugi suurem on, kui meie Tallinnas sisse seada võime. Dankmanni arvamine on sügisel kooliga väiksel alata. Koht ei ole temale veel ära lubatud, nagu ülepea veel midagi kindlat programmi poolest jne. ei ole. Meie peame ju ka veel kõigepealt oma jõudusid otsima ja koguma. Meie vähesed isamaalased on kõigi tuulte poole laiali pillatud ja igaüks arvab ennast ainuma olevat, kellel oma rahva jaoks südant on. Nüüd hiljuti oleme ühe auväärilise liikme juure saanud, vana doktor Johnsoni, Peeterburi Ökonomia-Zeitungi toimetaja, kes ennast jälle Eesti keele sisse tagasi töötada tahab, et meile kasulik olla.

Meie Postimees on eestlastele keiserlikust käsust (Edict) Poola talunikudele nende maa pärisomanduseks andmise üle ainult sissejuhatuse toonud. Asi ise peab eestlastele vist küll saladuseks jääma. Peeterburi Läti lehes oli kõik täielikult ära trükitud.

Ma tahaksin heameelega teada, kas tsensor nõnda häbemata oli, et ta keiserlikku ukasi tükeldada julges, või on Jannsen enesest arvanud, et ta nii rumal olema peab. Kui tsensor niisugust asja maha kriipsutab, siis peaks ometi siin tsensori vastutusele tõmmata võimalik olema.

Ma olen juba sulemeestele ette heitnud, et, kui Peeterburi leht käimas oleks, meie siis eestlastele keiserliku käsu rõõmusõnumi tuua oleksime võinud ja see oleks rahvale julgust annud oodata, et korra ka tema peale mõeldakse, ja rahamehed nende keskel ei lepiks mitte maamüüjate meele-tute mahanõudmistega ühte, nad ei laseks ennast ka mitte oma isadelt päritud kohtade pealt välja tõugata.

Rõõmustab mind väga kuulda, et ka Teie tulevase uue lehe juures, mida väga, väga vaja on, kaasa aidata tahate, sest et nagu näha, Jannsenil hea tahtmine puudub meie rahvale mees olla.

Ma tahaksin heameelega teada, mis plaanid Teil on, kui eksamid seljataha saavad? Kas Teil ei oleks lusti mõni aeg Peeterburis viibida ja kas ei peaks niisugusel korral mõne väikese koha järele ümber vaatama? Igatahes oleks see hea, et Teie ka teisi inimesi näeksite, peale tartlaste.

Ajaloo jaoks ei ole veel kedagi leitud.

Näen praegu, et mul edasi kirjutada enam võimalik ei ole, sellepärast kunni edaspidiseni, siis loodan ma Teile ka midagi tähtsat teatada võivat. Kõige sõprusega

Teie J. Köhler.

Palun lahkesti Blumbergi tervitada.

Peeterburis, 3. aprillil 1864.

Armsam sõber!

Juba jälle on mul Teile midagi ütelda ja nimelt Russowi kaudu Karelli poolt: siit reisib üks suurtsugu perekond, Korsakoff (kellega tutvaks saada Teile ka ainult kasulik võiks olla), aastaks ajaks väljamaale ja tarvitab kahele poisikesele, üks kümme, teine kaksteistkümmend aastat vana, kooliõpetajat. Et nüüd Teie tuntud ja tundmata sõbrad Teid mõnda aega teist õhku hingata lasta tahaksivad, siis küsime Teilt, kas see juhus Teile vahest ei passiks? Kohaandjatele on teatatud, et Teie küll Vene ja Prantsuse keelt oskate, aga need Teil sulad ei saa olema. Palk ei ole kindlasti teada, aga on arvatavasti 800 rubla. Kui Teie oma eksamitega veel valmis ei ole, siis võiksite need ju peale väljamaa reisi ära teha. Et reis paari nädala pärast peab ette võetama, siis on vaja, et Teie ruttu otsusele jõuate.

Kreuzwaldilt sain hiljuti kooli asjus paha sõnume. Hra Wühner olla temale kirjutanud, et kooliasutajad mitmes punktis järele olla annud, kartuses, et võimalikud asjas muidu abiks olla ei taha. See kartus on sõge, sest need vaimulikud, kellel juba korra rahva jaoks südant ei ole ei saa ka ial midagi tegema, et neil teda oleks. Vahest saate Teie kooli asutajatele kergemini selgeks teha, et asjata järeleandmine ettevõtte aluse ära õõnistada, asutajate eneste keskele meelega sünnitada ja ja kõigi nende osavõtmise kaotust kaasa tuua võib, kes nüüd asja vastu soojad on; mis tarvis vaenulikule vaimule ruumi anda ettevõtte sekka hiilida. Niisugusel korral seisab mina kõikide siinsete huvitute eest, et nemad kahetsedes ennast asjast tagasi tõmbavad. — Mulle on nõu antud, et kooli asutajad kõige selle asjata jõukulutuse järele Kreis-maakoolikohtu juures ennast sellest lahti ütlema ja oma soovi ja endise programmi koolikohtule sisse andma peaksivad, kelle asi teda ministeriumile ette panna on, kohe peale selle aga, ilma vastust ootamata, tuleks teine palve otsekohe ministeriumi valmistada ja meie kätte saata, et asi rutemine läbi tehtud võiks saada. Üleüldiselt on ometi koolile, kooliõpetajatele ja kasvandikkudele palju parem, kui kool õigused saab, mis ainult ministerium anda võib ja mille andmist saksad näha ei tahaks.

Rutulist vastust oodates, südamlilikult tervitades

Teie J. Köhler.

P. S. Kõrgelseisvatelt venelastelt olen ma teada saanud, et valitsus ainult siis meie rahva kasuks midagi teha võib, kui hädapärased nõudmised rahva enese poolt välja lähevad, sest siin öeldakse ikka, nad ei anna enesest midagi kuulda, järjekult on nad rahul.

Jannsenile teatage võimaluse järele meie põlgust (Verachtung), tema äraandliku tegevuse eest. Annaks Jumal, et pea võimalik oleks ühe ausa lehega Jannsenit tema auta ahnuse eest karistada.

Tartus, 6. aprillil 1864.

Kallim sõber!

Minu kõigeparem tänu Teile ja tundmata sõpradele sooja osavõtmise ja saadetud teate eest. Niisugune juhus väljamaa reisi jaoks, nagu see, on mulle väga soovi järele. Kui tarvilik ja tähtis see on, kitsastest kodumaa ja iseäralistest Tartu oludest pilku ja sammu välja saata teiste rahvaste ja teiste maade peale, tean ma väga hästi ja oskan seda hinnata. Võimalus selleks on mulle seda soovitam, et pärast, juba enese peale võetud kohuste ja elukutse järele, niisugusel reisel palju takistusi teel ees seista võivad. Oma eksami olen ma jaolt ära teinud, jaolt veel mitte. Tegemata osad on mul enamasti juba läbi töötatud ja saaksin ma Jaanipäevaks kõigega läbi olema; kirjutatava kandidadikirjaga aga augusti kuul. Et mul lõpp veel tegemata ja kandidadikiri kirjutamata, see ei ole takistuseks; kirjutus võib nii sama hästi ka reisi järele tehtud saada. Mina olen siis valmis kooliõpetaja kohta vastu võtma, kui mitte vahest mõned tingimised, mis mulle tehakse või nõudmised, mida mina täita ei jaksa, vastuvõtmist võimatumaks ei tee. Takistuseks võiks vahest arvatud saada, et mina Prantsuse keelt sugugi ei oska. Selles keeles õpetust anda ja mõtteid vahetada ma ei või. Vene keeles olivad mul gümnasiumis head teoreetilised tundmised ja on mul tarvilised peasjad ka praegugi meeles. Praktiline osavus rääkimises ei ole praegusel silmapilgul mitte väga suur, aga nõnda kaugele oleks heades oludes harjutamise läbi võimalik õige pea saada. Väljaarvatud Prantsuse (nõnda sama ka Inglise) keeles, võin mina kõikides õpeainetes õpetust anda. — Et Teile kindlat otsust anda võimalik oleks, palun ma Teid selgesti tingimiste järele kuulatada: Milles mul õpetust anda tuleks, mitu tundi nädalas või päevas, kas õpe keel Vene või Saksa keel olema peab, kui suur on palk ja kas ja kui kaugelt õpilased peale õpetundi minu ülevaatuse all peavad olema ja n. e. — Lüig suur tundide arv ja kohustus õpilaste üle ka peale õpetundide alaliselt valvata, raskendaks koha vastuvõtmist minu poolt väga.

Peaksivad tingimised selle järele olema, et ma neid vastu võtta võin, siis oleks see mulle väga rõõmustav. — Teatage mulle ometi ka

lühidalt iseloomulikumat sellest perekonnast, et ma ka tean, missugusega mul tegu on.

Kuna ma Teid südamlikult tervitan, palun ma ühtlasi peatselt vastust.

Teie J. Hurt.

Peeterburis, 14. aprillil 1864.

Armsam sõber!

Seda korda ei läinud meile õnneks Teile kasulikud olla, sest nimetatud perekond olla juba ära reisinud; loodame, et mõne teise juhuse korral õnnelikumad oleme, kuna me nüüd ka teame, et Teile niisuguse koha peale hakkama valmis oleksite.

Vahest näeme üksteist jälle juuli kuus, minu ette võtta mõeldud reisil Liivimaale, kui õnn meile seks varemini võimalust ei anna. Enne loodan ma aga, et Teile mulle veel mõnegi asja kohta minu endistes kirjades vastate.

Väga kasulik oleks nüüd, et Jannsen Poola talupoegade saadikute pidulikust vastuvõtmisest keisri juures, kui ka nende auks antud sööma-ajast, kus keisri majesteet ise juures oli, Eesti Postimehes kirjeldusi tooks. Mulle töötati selle üle kirjutada ja Jannsenile kätte saata, saame näha, mis sünnib. Jannsen võib seda ka igast Peeterburi lehest leida ja tarvitseks ainult ümber panna, kui tal aga niisuguste uudiste jaoks lusti oleks, aga tema annab armsamini sakstele Eesti keeles eralehe välja, mõne telegrammi preislaste võidusõnumiga, mida eestlased nõnda sama hästi nädal hiljem oleksivad lugeda võinud ja millega midagi kaotatud ei oleks, kui eestlased seda sugugi teada ei saaks. Oh, et ometi siin nii palju kirjaosavaid isamaalasi oleks, et meie soovitud leht ilmuda võiks! Aga R. käsivars ei saa ega saa veel korda (terveks), üht teist tema asemele meil ei ole ja see on kurb! Lootma peame siiski.

Rõõmsaid pühi soovides

Teie J. Köhler.

Peeterburis, 12. mail 1864.

Armsam sõber!

Nüüd on hea juhuse mulle minu sõbra Waldemari läbi suusõnalikult mõndagi vastust saata, mis Te mulle veel võlgnete, kui ka üleüldse ilma tagasihoidlikkuseta kõik teada, mis meil siin tarvis teada oleks, ka missugused plaanid Teil lähema tuleviku kohta on.

Ka sooviksin ma teada, kas Teile valmis oleksite, vahest nelja nädala pärast, Võrusse tulema, et Kreutzwaldi juures kokku saaksime?

Meie sõber W. saab nii lahke olema Teid väikestest materjalistest takistustest üle aitama, kui tarvis on, mis üleüldsuse kasuks ohverdatud saab, nõnda ei ole Teil vaja selle eest tänada.

Armastusega

Teie J. Köhler.

20. mail 1864.

Armas Hurt!

Mulle teatati praegu, et mõnesugused saadikud Viljandi poolt Peeterburisse tulla tahavad, nemad pidavat 23-mal Tartust aurulaevaga välja sõitma. Keiser reisib aga 26-mal väljamaale ja saab, nagu mulle öeldakse, alles kahe nädala pärast tagasi tulema, sellepärast on tarvis seda neile teatada.

Teie J. Köhler.

21. mail 1864.

Telegramm.

Üliõpilane Hurt, Tartus.

Keiserlikkude majesteetide reisi läbi väljamaale, 26. mail, olen ametivaba (beurlaubt) lähemal ajal Liivimaal, teatan sõpradele.

Koehler.

Kirjandusline ülevaade.

E. ENNO, **Minu sõbrad**. Tartus, 1910. K. Sööt'i trükk. 112 lhk., h. 50 kop.

E. Enno uus raamat tahab ainult isiklik raamat olla: väikene „roosilill mälestuseks“ tema noorepõlve sõprade haua peal. Meie usume kõikide nende sõprade olemasolemise sisse, nad ilmuvad meie ette sarnastena nagu elu nad on sünnitanud. Palju nende isik ei suuda pakkuda, kuid palju Enno neilt ei nõuagi. Või mis võiks nõuda ühelt Juudi poisilt Jankelilt, Roesu Jürilt, Saare Vanalt või Veli Joonatanilt!

Kuid omade mälestuste avaldamisega antakse need võõra ning külma ilma kätte. Sellel ei ole nende vastu seda armastust ning intimist arusaamist, mis meid endid oma noorepõlve nurmede külge köidab. See võõras ning külm maailm usub ainult siis nende mälestuste hella ilu, kui temale nendest hellalt ning ilusalt jutustada osatakse.

Alati kujutame meie end seisvat kesk maailma. Kuid egoismused põrkavad vastamisi, — peab palju kunstilist jõudu olema, ei meie lapsepõlve kodu kivisid Theba ning Roma varemestest kõrgemale tõsta. Kõik meie näeme oma elu, oma minevikku, selle muresid ning rõõmusid seest poolt, — peab palju kunstilist objektivismust olema, et need ka väljast poolt vaatajates meie meeolusid ärataksivad.

Iga kunstitöö on omas stiilis, meto-dis, vormi rütmuses isiklik, autobiografilik. Sest midagi ei või meie teistele anda, mida meil enestel ei

oleks. Kuid tahaks vaielda täiesti isikuliste, autobiografiliste ainete, fabulite vastu, mis end sugugi kunstilise ümberloomise, stiliseerimise, abstraherimise protsessi alla ei ole paenutanud. Sest eks eita meie just sellepärast päevapildi kunstilist väärtust, et juba tema aine kogemata, oma detailides valimata, ümberloomata, kunstitöö jaoks liiga „võltsimata“ ja — luuleta on.

Enno jutustab, et ta oma „esimesest sõbrast“ Jankelist, kui see suureks oli kasvanud, tundmata mööda läks. Võib olla, oleks parem olnud, kui kõik ta tegelased enne novellide kirjutamist temale nii sama võõrad oleksid olnud. Iga kirjanik läheneb ise oma tööd luues oma ainele; aste astme järele tungib ta ise selle saladustesse; loomise loogika juhatab teda läbi aine ebamääraste, hämarate labürintide. Neid samu radasid rändab tema järel lugeja ning aimab ka omalt poolt seda kasvamise, edennemise loogikat, kunstilise meeoleu lainete paisumist. Lehekülg lehekülje järele leiab ja loob kirjanik oma kangelase hinge; lehekülg lehekülje järele läheneb ka lugeja sellele hingele, kunni nad mõlemad selle viimsel leheküljel täielisena leiavad. Sellevastu on Enno tegelased temale enesele juba enne kirjutamist liiga lähedad ning arusaadavad. Need tegelased ei kasva töödes: nad on juba alguses täisealised. Nendel ei ole psühholoogilist edennemist: juba enne novelli piirkonda jõudmist on nende hinged autori mälestustes kivinenud. Seda suurt ootamise ning ootamatuse luulet, mis iga suure kunstitöö hingeks on, leidub „Minu sõprades“ õige vähe. Kuid mitte üksi selles ei kujune liig autobiografilise aine eitavad küljed.

Nõrkus, mis mitte üksi Enno nõrkus ei ole, on abstraktilise ja plastilise metodi segamine. Mõlemad metodid on täiesti kunstimetodid, kuid kumbki neist nõuab oma iseloomulikku ainet ning stiili. Nende metodide iseteadvuseta kompromiss ei rahusta nii meie tundmusi kui ka mõtteid.

Meil on tihti kurdetud kirjaniku oma „targutuste“, subjektivistlike seletuste, lüüriliste kõrvalekaldumiste pärast. Kuid kas ei suuda näituseks Paul Bourget oma „Le Disciple“ traktati stiili, uurimise metodi ning juhtkirja periodiga meile psühholoogilise romani kõige kaugemaid, iseloomulikumaid võitusid edustada, meid interesseerida, oma igava ja väsitava raskusega otse füüsiliselt tema poolt ülesäratatud küsimuste traagikat tundma sundida? Ehk kas ei ärata näituseks Ola Hansson oma abstraktilise stiiliga, oma närvlik-raske keelega, milles idee end nii sama ootamata kohas ära on peitnud nagu ajasõnagi omale lauses ootamata paiga on leidnud, — kas ei ärata ta ometi meis haiglast igatsust, arusaamata, õhkuahnitsevat kaebust — kõigest oma jäisest külmusest hoolimata? Sest see metod ning see stiil kasvavad organiliselt omast ainest välja. Täitsa võimata oleks neid üksteisest lahutada.

Oscar Wilde'i ning Gabriele d'Annunzio poolt edustatud estetismus ongi kirjandust kiirel, vahest liigagi kiirel sammul plastilistele kunstidele, kõigepealt maalile lähendanud. Kirjandus on nagu maalikunsti kõigepealt värviplekkisid ning maalilist joonistust otsinud. Ta on puhtalt-chromatiliste

ja mitte psühholoogiliste kontrastide vastu huvitust tunnud. Ja kui teda mõne teise „liikuva“ kunstiga võrrelda tahetakse, siis on ta oma rütmiliste omaduste poolest vahest palju lähedamal horeograafilisele kunstile kui muusikale: nii palju on temas konkretlikku, kehalist ning värvilist.

Kahtlemata kasvab sellest ühekülgisusest teatud reaktsion välja, mis kirjandusele jällegi ideede, psühholoogiliste läbielamiste, abstraktiliste unistuste vallast aineid otsib. Eks ole meilgi juba sarnane huvitav abstraktilise ilukirjanduslik töö katse olemas nagu seda J. Randvere „Ruth“ on.

Mida enam plastilise metodi kirjandus kindla momendi ning kindla koha külge on seotud, mida enam ta konkretiline on, mida enam ta värvidest ning joonistustest lugu peab, — seda enam saab abstraktilise metodi kirjandus vähekordi väljaspool kindlat aega ning kohta käsitama, seda enam seletav, teoretiline olema, seda enam mitte nii palju keele kui aadete rütmilist ehitust tundma. Sarnasid kalduvusi on ikka olnud. Eks viinud Prantsuse materialismuse ajajärk mõistuse valitsuse ka kirjanduslikus metodus ning stiilis kõige kõrgemale astmele, mil ilukirjandus ilukirjanduses tööpoolest hävinema hakkas.

Reaktsion võib tulla. Kuid igatahes ei alga ta mitte abstraktilise ning plastilise metodi iseteadmata, jõuetu ning maitseta segamisega — selle metodide kompromissiga, mida kõikide aegade följetonistid oma moralistes manitsustes ning odavates õpetustes on tarvitanud. See aeg ei ole veel kuigi kaugel, mil meil kuiva kodanliku realismuse ning subjektiivilise sotsialdemokratilise tundeluule vahel vabaabieliu sobitati.

See on paljude Eesti kirjanikkude nõrk külg, et nad vahet teha ei suuda selle vahel, mis nad näevad, tunnevad ning mõtlevad. Üksi see teeb võimalikuks need maitsevastased kompositsioonilised vead, millest näituseks Ansomardi, A. Erteli, M. Heibergi, A. Tõnuristi ja paljude teiste hulgas ka E. Enno raamat küllalt näitusi võib anda.

Ja ometi ei realiseerita ialgi ühtki metodi-ideali puhtas kujus. Sest võimata oleks nähes täiesti tundmata ning tundes täiesti mõtlemata olla. Kuid kes suudab piiri tõmmata näituseks Nietzsche „Zarathustra“ plastika, tundmuste ning mõtete vahele! Meie kirjanduses realiseerib ainult Tammisaare enam-vähem rahuloldavalt seda metodide kompromissi. Seda suudab ta ainult sellega korda saata, et ta oma subjektiivilise seletamise materjali võrdlemisi osavalt väikestena paladena kesk plastilikku materjali ära jootab. Ja teiseks on ka tema plastiline keel võrdlemisi külm, skeptilik, võimalikult värvivaene ja joonistuseeta, s. o. võimalikult abstraktilise keele lähedal; kuna jälle tema abstraktiline keel oma ehituse poolest väga kerge, jutustav, aga oma sisu poolest omagi korda konkretlikka võrdlusi tarvitab, s. o. plastilisele stiilile võimalikult lähedal seisab. Ja nii siis sünnib kompromissidest kompromiss, mis küll vahest ilma terava karakterita, kuid igatahes ühtlase karakteriga on.

Enno püüab oma „sõpradest“ kõike jutustada, mida ta nendest aga ialgi teab. Ta maalib, jutustab, mõtleb ning tunneb. Ja seda kõike

teeb ta korra ühel ja samal leheküljel; korra aga jälle nii, et jutu algus ühe, keskoht teise, aga lõpp kolmanda metodi ning sellekohase keele abil on kirjutatud.

Selle väite kinnitusi võiks kõigist Enno neljast novellist leida. Kuid, et mitte igavaks minna, analüseerime siin lähemalt ühe nendest. Jutt „Roesu Jürist“ algab kolme ja poole leheküljelise karjase kõnega, mida, nagu autor tähendab, ta ainult pidada oleks võinud, kuid tõepoolest ei pidanudki. Sellele järgneb kaksikkõne, mis nii sama oleks võinud olla, kuid mida tõepoolest ei olnudki. Sellele järgneb veel kahe leheküljeline autori seletus sellest, mis ta siis oleks teinud, kui see, millest ülevalpool kõne oli ja mida ei olnud, tõepoolest olnud oleks! Siis alles tuleb ühe leheküljeline Roesu Jüri kirjeldus. Ning siis peame jälle enese üllatuseks kolme leheküljelise jutustuse selle üle lugema, kuidas autor Jürit siis enesele ette kujutanud ja teda kartnud, kui ta Jürit veel ei tunnudki! Ning alles sellele paariteistkümmne leheküljelisele eeskõnele järgnevad siis üksikud üksteisega nõrgalt seotud episodid Jüri elust, millest mõned plastiliste piltide kaudu, teised jälle abstraktiliste seletuste abil ära on antud, — episodid, mida järjestikuliselt vahetada, millest mõnegi välja jätta võiks, ilma et lugeja seda aimaks ning kahetseks. Ja jutustus lõpeb uuesti kolme leheküljelise kõnega „üliõpilase mõtete põhjal“, — kõnega, mida oleks küll võidud pidada, kuid mida, nagu autor jällegi tunnistab, tõepoolest mitte ei peetud!

Vabandatagu seda kuiva ning „matematilist“ arvustust. Kuid sarnase kunstilise iseteadvuse peale peab tähelepanekut juhtima, kuna see meil enam kui üleüldine on. Meil on raamatuid, mis tervetena ainult „kõrvalekaldumistest“ üles on ehitatud. A. Tõnuristi „Kriipsud“ ei ole nende raamatute hulgas mitte ainult kõrvalekaldumine. Sarnastes raamatutes tungivad võhivõõrad kohtade, aegade, ideede ning ainete pinnad üksteisest robinal läbi. Sarnastes raamatutes jutustatakse kolmekümne lehekülje peal sarnasest ainet, millest Juhan Liiv oma „Kümnes loos“ vaevalt kolmele leheküljele materjali oleks leidnud. Ühelt poolt näeme siin liiga nõrka fantasiat, mis rikkamaid, sügavamaid aineid ning fabulid leida ei suuda. Teiselt poolt aga valitsemata lüürilist kalduvust kõrvalekaldumiste poole, mis isegi neist lugemata asjust sunnib jutustama, mis, tõsi küll, ei sündinud, kuid mis siiski sündida oleksivad võinud!

See Enno püüd, oma ainet põhjani ära jutustada, algatab oma korda meelega neid lugejaid, kellel raamatu vastu ainult üks interest on: „Aga mis „neist“ viimaks sai?“ Kuid neile lugejatele on tarvis lihtsat lugu armastuse või moraliga; on tarvis lõpus leppimist, suremist või paremal puhul paari minemist. Ja sellepärast täidab nende lugejate nõudeid näituseks Mait Metsanurk oma labaste „Jumalalastega“ ometi paremini kui Enno: Metsanurk on igapidi luule, hingelise paenduvuse ning keelelise peensuse eest kaitstud, mille poole Enno ometi alati kalduvusi on. Kuid igatahes näitavad juba Enno novellide lõpulaused, et tal Ansomardi või

Jakob Liivi jutustamise viisi vastu midagi ei ole. „Roesu Jüri“ lõpeb õhkamisega: „Hiinga rahus, mu sõber!“ „Saare Vana“ nii sama: „Hääd ööd! Seadus jääb seaduseks . . .“ Ja „Veli Joonatani“ lõpus seletab autor: „Palju on Joonatanisid, aga vellekene oli neist minule kõigekallim — kõigekallim Joonatan“.

Nii jätvad Enno ained ning nende ainete käsitamise metod käesolevate ridade kirjutaja õige külmaks. Kui neoromantikult ootaks Ennolt huvitavamaid, luulelisemaid aineid; kui luuletajalt — peenemat, luulelisemat keelt. Ainult „Veli Joonatani“ suudab Enno realse ilma taga teist maailma näidata. Kuid siingi on realiteet selle võrra vägev, banalne ning huvituseta, et irrealsest ilmast ainult hämar, katkikisutud, kogemata aimdus jääb. Tihti jääb siin koguni konkreetilinegi mõistmata, sest et ta liig subjektivilik on. Mis võime meie siis veel abstraktilisest mõista!

Mis aga Enno raamatus meeldiv on ja mida viimasel ajal kirjanduses sagedaminigi tähele võib panna, see on kalduvus murde keele poole. Küll tarvitavad Enno, Lattik, Metsanurk ja Buck murret ainult dialogides, — mis vähemalt realistlikud-olla-tahtvates töödes iseenesestki arusaadav peaks olema, — kuid ka kirjakeele peale ei peaks sarnane kalduvus mõjuavalduseta olema. Sest see Tallinna murre, mis meie kirjakeeleks on saanud, võib teiste murrete ees kõige vähem oma sõnarikkusega uhkustada. Võib olla, et see murre tõepoolest rikkamgi on kui meie teda tunneme, kuid nii Tallinna ajakirjandus kui ka kirjakeele territoriumist pärit olevad ilukirjanikud annavad sellest keelest verivaese, kõhna ning kehva pildi. Paratamata peab lahti lööma keelelisest alalhoidlikkusest meie kirjakeeles. Ja kes tahaks nüüd veel salatagi Tartu, Mulgi ning Saaremaa murrete mõju meie uemas ilukirjanduse keeles.

Kahjuks on Lattika ning Enno murretel vähe neid elementisid, mis nad kirjakeelele jäädavaks lisanduseks anda võiksid. Minu arvates on nende keelel ikkagi teatud karrikeeriv toon juures. Kirjanikud isegi ei tarvita seda tõsiselt. Neidki jubib osalt see sama püüd, mis kord seturaamatute kirjutajaid juhtis: ka filoloogiliselt koomilikkuse efekti suurendada. Paremal juhtumisel aitab see keel ainult kohalikku koloriti paremini alles hoida. Isegi dialogis läheved kirjanikud kirjakeele peale üle, nii pea kui nad üleüldisemaid, tõsisemaid aineid käsitavad. Iseseisvat väärtust ei näi nad oma keelele mitte andvat.

Ja võib olla, on neil osalt õigustki. Vähemalt grammatiliselt ei ole murretel enam palju abi loota. Kirjakeele grammatika on palju kaugemale edenenud, rikkamaks, paendlikumaks saanud, kui ta seda üheski murdes või ka kirjakeele esialgses kodukohas on. Oleks otse meeletus selle grammatika vastu näituseks isegi Tartu murde nimel võitlema hakata, hoolimata viimase kindlamast plastikast, kumedamast kõlast ning ajalooliselt „õigemast“ seisukohast. Kuid murrete tähtsus on ja saab ikka nende rikkas sõnajuurte tagavaras olema, mis üleüldiselt kõik end ilma vastuvõetlemata kirjakeele grammatika seaduste alla paeutuda lasevad.

Sarnased kirjanikud nagu Enno või Lattik ei ole ise küll palju positiivlikku keelelist materjali annud; kuid nad harjutavad ka omalt poolt lugejaid sellega, et kirjakeele kui viimase pühaduse peale ei tarvitse vaadata, et see end murda lubab ja et seda tarvis on murda.

Friedebert Tuglas.

Tervisehoiu raamat. Kokku seatud Saksa keiserliku tervisehoiu valitsuse poolt. Dr. med. J. Luiga eeskõnega. „Teaduse“ kirjastus. Tallinnas 1910. M. Antje trükk Tallinnas. 175 lhk. Hind ?

Pealkirja järele peaks arvama, et Saksa keiserlik tervisehoiu valitsus selle raamatu meie jaoks on kokku seadnud ja „Teaduse“ kirjastada annud. Ei ole arusaadav, mis põhjusel „Teaduse“ kirjastus üles panemata on jätnud, et töö Saksa riigi tervisehoiu valitsuse „Gesundheitsbüchlein“ ümberpanek on. See raamat on oma esimesest ilmumisest saadik (1894) Saksa keeles 1908 aastal juba 13-mas trükis, ikka ajakohaselt uuendatud ja täiendatud, ilmunud ja väga laiali lagunenud. Kui ta ka peajasjalikult Saksa riigi olude kohaselt on kirjutatud, sünnib ta siiski ka väga hästi meile. Raamatu sisu kohta ei ole tarvis palju sõnu teha, see on kõigiti läbi hea. Võib ainult rõõmu tunda, et see raamat Eesti keele on ümber pandud ja võib seda igale ühele soojalt soovitada, kuid asjal on siiski ka oma konks juures. Kirjastaja ei ole üles annud, mitmenda saksakeelse väljaande järele ümberpanek on tehtud. Otse andeks andmata hooletuseks peab seda pidama, et ümberpanek mitte viimase väljaande järele tehtud ei ole, mis küll juba 1908 ilmus, seega 2 aastat enne eeloleva tõlke ilmumist. Mitmenda väljaande järel ta just tõlgitud on, ei saa ma ütelda, sest et mul kõiki väljandeid käepärast ei ole, viimaste seast ei ole see aga mitte olnud. Näituseks räägitakse raamatu sissejuhatuses Saksamaa tööliste haigekassade arvustikust nende 1898 aasta aruande järele, kuna 1908 aasta väljaanne need teated 1905 aasta aruande põhjal toob. Asi on vahepeal juba koguni teise kuju saanud. 1898 oli kassadel $8\frac{3}{4}$ miljoni liiget, 1905 — 12 miljoni, 1898 maksid kassad abirahasid 128 miljoni marka, 1905 aga 280 miljoni; 1892—97 oli Saksa sõjaväes veel iga 1000 soldati kohta läbistikku aastas 790 haigeksjäämist ette tulnud, 1900—1905 aga ainult veel 622 j. n. e. Niisugusid nähtusi võiks palju tuua. Olud muutuvad ruttu, meie peame katsuma nendega võimalikult ühes käia.

Nii sama kui kirjastaja vaadanud ei ole, missuguse väljaande järele ta tõlke teha laseb, ei ole ta ka palju tõlkijat otsinud, vaid on vist ainult tõlkimise hinna odavust silmas pidanud, sest suuremat rõhku raamatu keele peale pandud ei ole. Tõlkija tõlgib Speiseröhre ja Lufröhre lihtsalt: söögitoru ja hingetoru, kuna maal igamees neid kehaosasid söögikõri ja hingekõri nime all tunneb. Verunreinigung der Luft on tõlkijal — õhu rüvetamine. Genussmittel — mõnuained; Kuchen und Torte — koogid ja tordid; suhkrul asemel tarvitatakse — sukkur; blendendes Licht — ere valgus; Abfallstoffe — mustuseained; acute Ausschlagskrankheiten —

järskused väljalöömise haigused; gastrisches Fieber — Gastri palavik; Lymphgefässentzündung — limariista põletik; Knochenbrüche — kondikatkestused; durchliegen — katkimagamine; Massage — massash ja palju sarnasid asju, mis raamatust arusaamiseks sõnu Saksa keele tagasi ümber panema sunnivad.

Raamat peab sagedaseks tarvitamiseks sünnis olema; Saksa keeles on ta kohases vähelases kaustas ilmunud, eestikeelne väljaanne on aga iseäranis suures, kirjutusraamatute kaustas. Trüki üle ei või nuriseda, isegi joonistused on päris selged, kuid paber on halvapoolne, liig kollane. Puuduvad saksakeelses väljaandes leiduvad värvilised joonistused.

Arusaadav on, et Dr. J. Luiga niisugusele raamatule heameelega soovituseks omalt poolt väikese eessõna on juure lisanud, kuid küsitav näitab, kas Dr. Luiga enne eessõna kirjutamist raamatu tõlget ka ligemalt vaatanud või teadnud on, mil kujul kirjastaja raamatut ilmuda tahab lasta; ta oleks muidu vist küll oma tingimisi või soovisid eessõna kirjutamisega ühendanud. Arvatavasti ei ole Dr. Luiga küll teadnud, et tõlge mitte viimase saksakeelse väljaande järele tehtud ei ole. H. K.

Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Trükitud „Postimehe“ trükikojas, Tartus 1910. XV. + 510 lhk. Hind 2 rbl.

Haruldane raamat seisab meil tänava jõululaul, esimene seesugune Eesti keeles: kahe tähtsa Eesti luuletaja kirjad, mis 1868. ja 1869. aastal vahetatud. Kahe aasta jooksul on Kreutzwald Koidulale 36 pikka kirja kirjutanud ja 28 samasugust vastust saanud. Mõned Koidula vastused on Kreutzwald ära hävitanud. Vaevalt leiduks meil praegu Eestis kirjanikka, kel püsimumst oleks tundide kaupa laua taga istuda, et sõbrale või tuttavale mitme poogna pikkuseid sõnumikka kirjutada. Meie aeg on äriseks muutumas, elatakse kainelt ja külmalt ühest päevast teise, ei ole suuremat osavõtmist sõprade ja naabrite saatusest, ei tunta enam tarvidust oma südant teisele avada ja isikulise hingeelu arenemise eest hoolt kanda. Sellepärast ollakse isikulises läbikäimises asjalik, tagasihoidlik, kinnine ja kirjalikus võetakse lahtised postkaardid tarvitusele. Sõpruse intimsus on meie egoistilistest ja realistilistest oludest kadumas.

Neljakümne aasta eest oli lugu teine. Romantiline vool, mis meie rahvuslikul ärkamise ajal kirjandusesse tungis, tõi enesega sõprusekultuse kaasa. Siis elati hingelikumalt ja tundelikumalt kui meie ajal, oldi üksteise vastu lahtisem, püüti vaimliselt üksteisele läheneda, üksteise elust ja saatusest osa võtta. Sõpruse voosired — lubatagu siin romantilist ilmeviisi tarvitada — on ka see eelseisev kirjavahetus, millesse meil nüüd võimalik pilku heita. Tundeinimene, kes sõprusest lugu peab, kelle meelesügavust äriiline ilm pole ummistada suutnud, leiab siit mõnegi meeldiva õie, kuuleb armsate ja haruldaste helide vastukaja. See oleks vahest sisuka ja vaimurikka kirjakogu üleüldine tähtsus, et siit isikulisele elule uusi varandusi võidame.

Iseäralise isuga loevad Kreutzwaldi ja Koidula kirju muidugi need, keda Eesti kirjanduse- ja kulturalugu huvitab, kes nende kirjanikkude hinge- eluga püüavad tuttavaks saada. Siin seisavad nüüd romantilise aja täht- samad esitajad oma karakteri heade ja halbade külgedega loomulikus suu- ruses meie ees, meie võime neile otse südamesse vaadata. Nii mõneski tükis tuleb seda pilti, mis meil neist kirjanikkudest tänini olnud, täiendada ja paran- dada, sest et siin enne aimamata karakteri jooni ilmsiks tuleb. Kirja- vahetuses käsitatakse esmalt peaasjalikult kirjanduselisi, isamaalisi ja poli- tilisi küsimusi, aga kui need juba läbi harutatud, siis märkab nii hästi tööst väsinud 70 aastane laulikrauk kui ka paremas loomise-eas seisav „kirjaneitsi“, et vaimline läbikäimine neile mõlemile tingimata tarviduseks on saanud ja esimene ei suuda oma nõtru silmi ega teine oma haiget, krampi kiskuvat kätt hoida, et enestele vaimurikkusest hiilgava kirjava- hetuse teel puhkust ja hingelist lõbu valmistada. Ja siis ei ole need enam harilikud viisakuse ja ajaviite-kirjad, mis siin vahetatakse, need on armas- tuse-kirjad isa ja lapse vahel, õrnad südameilmutused, milles kaks hinge, kes ühteteist austavad ja ühteteist oma idealiks peavad, enestele vaimlist jälleenägemist muretsevad.

M. Kampmann.

Suomen lahden takaa. Piirteitä Viron entisyydesta ja nyky- syydesta. Kirjoittanut Hilma Räsänen. 33 kuvaa ja kartta. Helsinki 1910, Kansanvalistusseuran Toimituksia 155, 150 lhk., hind 1 : 50. (Soome- lahe tagant. Jooni Eesti endsusest ja nüüdsusest. Kirjutatud Hilma Räsänen. 33 pilti ja kaart).

Soome lahe tagant — nii on raamatu pealkiri, mis soomlastele Eesti oludega tutvustamiseks kirjutatud on. Kuid, töö ei ole mitte ilma huvi- tusest eestlaselegi. Selles on palju teateid, iseäranis meie uuemast aja- loost, mis igale Eesti lugejale, kes teab, nii tuttavad ei ole, kui nad peaksivad olema. Ja, lisaks, raamat on ainus pikem ja ühtlasem esitus meie maast ja oludest, võõra kirjutatud, kes ise paari suve siin viibinud ja kes kaht- lemata mitme asja kohta palju enam erapooletumalt on võinud otsuse teha kui me ise.

Kõne alune töö sisaldab kuus järku : Suomen lahden taakse (Soome lahe taha), kus maast ja rahvast kõneldakse ; Historiallisia piirteitä (Aja- loolisi piirteid) jutustab sakslaste maale tulemisest ja orjusest, Rootsi aegsest valitsusest ja selle püüetest, ja lõpuks Vene valitsuse tulekust ; Vapautu- mine (vabanemine) — 1819 aasta vabakslaskmisest, selle järel tulevast teo- orjusest, hingemaast ja õpetaja ning mõisniku vahedest talupojaga ; Venä- läistytämistoiminta's (Venestuse politika) on jutt venestuse esimesest aja- järgust postis, koolis, kohtus ja muudes valitsuse harudes ; järgmises Punaiset vuodet (punased aastad) kõneldakse 1905 ja selle järel tulnud aastate veristest sündmustest ; lõpuks tuleb Yhdeksäntoista ja kahden- kymmennen vuosisadan heräva Viro (Üheksateistkümnenda ja kaheküm-

nenda aastasaja ärkav Eesti), milles terve Eesti rahva ärkamise ajalugu lühikestes joontes kunni tänaseni päevani esitatakse.

Raamatu kirjutamiseks on hulk Soome ja Eesti keelist ainekohast kirjandust loetud, peaaegu kõik, mis asja kohta uuemal ajal ilmunud on, peale Saksa keelse, sagedasti tõesti aga erapooliku, mis kirjanikule, võib olla, kättesaadav ei ole olnud või mida ta ei ole tahtnud tarvitada. Olude kohta on püütud karvapealsed teated saada ja kui millegi kohta kahtlust on olnud, siis on autor end hoidnud seisukohta võtmast. Üleüldse on olukorra arenemise käigust siinpool lahte, võiks ütelda, teatava terava nägemisega aru saadud, ehk küll kirjanik asju sügavamini arvustama ei ole hakanud — tehtav, mis iseenesest küll hell on, kuid mis Eesti lugejale salgamata palju huvitavat oleks võinud pakkuda. Ainetele on suure ja nähtava interressiga käsitletud ja kõnealusid sündmusi jätkuva kaastundmusega tähele pandud, mis paiguti ehk liigagi naiseliseks ja tundealuseks kipub minema.

Et 150 leheküljel kogu rahva ajalugu ja olusid väikeses kaustas kujutada, selleks on pidanud ajajärkusid ja nähtusi ainult üksikute iseloomulikute joontega tähendama; peenem ja üksasjalikum harutus on jäänud tegemata. Sellepärast ongi raamatu esituses midagi kannatamata tõttamise taolist: terved aastasajad ja sündmustikud veerevad nagu vilksatades mööda, seda kiiremini mida kaugemas minevikku nad ulatavad; loomulikult, uuemad ajajärgud ja iseäranis kõige uuemad on siiski võrdlemisi laialisemalt ja enam detailides jutustatud. Ja sisule vastab stiilgi, mis sõnakuulelikult selle kärsitult tahtmist täidab: see on kerge ja kiireline, läbemata ja kannatamata, lühikuse tõttu, ühtlasi aga naiselik lihtne või äge, kui kirjeldatav drastiliseks muutub. Kogu jutustus on õige sagedate tsitaatide ja isikuliste juhtumiste tõttu vähe anektoodiline, mis raamatut omast kohast elustada aitab, kuid mõnda lugejat ehk segadagi võib.

Kõigist neist väikestest tähendustest hoolimata ei või me eestlased tänuga raamatule täit tunnustust andmata olla, jääme lootma, et sel lugejaid mitte üksi teiselpool lahte, vaid ka siinpoolgi lahte saab leiduma

V. Grünthal.

J. Depmann. **Komeedid ja tähesaad.** Peterburi Üliõpilaste Seltsi toimetused nr. 4. Hulga piltidega. 75 lehek. Hind 35 kop. Peterburis 1910.

Raamatu ilmumine on nähtavasti Halley komeedi ilmumisega ühenduses. Selle meie päikesesüsteemi kõige tähtsama komeedi uus tagasi-pööramine päikese lähedale sünnitas nii hästi teaduse ilmas kui ka laiema publikumi keskel väga tuntavat erutust. Ühel pool oodati teda rahulise huvitusega. Komeet pidi enese kohta tunnistuse astronoomidele igatahes andma. Uurimise tagajärjed lubasivad seda huvitavamad saada, et vahel ajal, s. o. peale viimase ilmumise 1835. aastal, üsna uued uurimise viisid astronomias eneses olivad sündinud.

Teisel pool, ja nimelt seal, kus taevakeha ja üleüldse taevast vähe tunti, valitses asja tõsise seisukorra kohta täiesti segane arusaamine, mida mitmesugused jutud ajalehes ja inimeste suus veel suurendada aitasivad. On täiesti õigus ütelda, et mitmed oodatava ebalise katastroofi eel hirmu tundsid. Just selle kohta tahtis käesolev raamat suurematele rahvahulkadele tarvilist selgust muretseda. Kuid ei pea mitte arvama, et raamatu sisu nii kitsas ja ta väärtus ainult ajutine on. Otse ümberpöörduvalt, teiste küsimustegi kohta võib lugeja seletust saada: nii hästi ajaloolises kui ka modernis taevateaduse osas.

Kui selle peale tähelepanemist pöörduda, et astronoomia kohta käiv kirjandus Eesti keeles üleüldse väike on, siis peab küll iga katsetki, selles teaduse harus midagi õpetada, vastu võtma. Laialisemates ringkondades on huvitus imeliste looduse probleemide vastu kasvamas, ja sellepärast on iga populäärsel raamatukese tagajärg silmapaistev. Üleüldse võib käesolevat raamatut kordaläinuks tööks pidada, olgugi, et mõned, iseäranis keelelised komistused ette tulevad. Seletuseviis on lihtne ja arusaadav. Gooti tähtedega trükkimist võib ehk sellega vabandada, et raamat peasjalikult laiadele lugejate ringkondadele on määratud.

Ehk küll autor eessõnas raamatu kiire ilmunise pärast ettetulnud vähemaid vigasid vabandada palub, tähendatagu siiski mõned puudused, mis ära tuleksivad parandada.

Lhk. 12, all äärel, räägitakse „sarnastest“ komeetidest; peaks olema „niisugune“. Mõistete „sarnane“ ja „niisugune“ äravahetamist tuleb tihti ette. Seda sama võib ka mõistete „järeltus“ (слѣдствие) ja „tagajärg“ (результатъ) kohta ütelda.

Lhk. 13. „Nii oli Donati komeedil 1858. a. kolmeharuline, 1744. a. komeedil mitmeharuline saba, mis lehvikut meelde tuletas“. Viimase komeedi kohta on eksitus juhtunud. Bredichini teooria järele ei ole siin mitte mitme sabaga tegemist, vaid ühe ja sellesama saba mitme jätkuga, mis sellest tuleb, et ollus komeedi peast mitmel korral — hoo kaupa — välja visatakse. Pealiskaudsele vaatajale näitab aga asjaolu teisiti. Donati komeedil oli küll tõepoolest mitmeharuline saba.

Lhk. 15. Maakera kaugus päikesest ei ole mitte umbes 150, vaid umbes 140 miljoni versta.

Lhk. 17. ja 18. Selgusetu seletus paraboli kohta: „Et paraboli teoreetiliselt ilmlõpmata kaugel teine tulepunkt olemas on, see täh. teiste sõnadega, et mõlemad paraboli harud teatavas kauguses paralleel- ehk rööbas-joonteks muutuvad“. Muidugi oleks õigus „teatavas kauguses“ asemel „ilmlõpmata kauguses“ ütelda, kuid mõlematel juhtumistel on karta, et lugeja selgesti aru ei saa.

Lhk. 20. Huygens'i nimi valesti kirjutatud.

Lhk. 21. Lauseehituse tagajärjel jääb tumedaks, mis on „korralkud“, komeedid või vaatlemised. Mida on kolm? Muidugi kolm vaatlemist, kuid siit ei ole seda mitte näha.

Lhk. 23. „Eelpool nägime, et parabol ja hüperbol lahtise otsaga jooned on“. Mitte otsad ei ole lahtised, vaid jooned ise. Viga võiks ka nii parandada, kui „otsaga“ asemel „oksaga“ ehk „haruga“ kirjutaks.

Lhk. 50. peal räägitakse Bredichini teooriast: „Bredichin ei teinud selle küsimusega tegemist, mis see nähtus sisuliselt on, kuna ju praegune teadus üleüldse vähe sellega tegemist teeb, mis nähtused ja asjad isenesest (Ding an Sich) on, vaid enam asjade ja nähtuste vahekorda tundma õpib“. See filosoofia on siin kohal ülearune. Praeguse aja teadust huvitab väga sügavalt see, milles külgetõmbamise ehk eemaletõukava jõu mehhanism ja olemus on. Kõigi mõtlejate füüsikute küsimine oli alati: mis on elekter, valgus ja teised looduse põhjused, ilma et need küsimused veel metafüüsika küsimusteks oleksivad saanud. „Ding an Sich“ on aga puhas metafüüsiline küsimus.

Füüsika terminite tarvitamises on autor järjekindel, kuid ta tarvitab „oma“ terminisi: mass, võimaluste arvamise teooria, Merkuur, Venus, Uraan, Neptuun j. t. Terminite kui ka nimede kirjutamise poolest on Eesti keeles niisugune kord valitsemas, et lugemise kui ka kirjutamise himu ära tahab minna. Igal autoril on oma kirjutamise viis. Soovitav oleks, et „Eesti Kirjanduse Selts“ füüsika, keemia ja astronoomia sõnade poolest meie keelt niisama palju võtaks ühtlustada, nagu ta seda senini matemaatika sõnadega on teinud. Nende kolme teaduse-haru terminoloogia võiks ühes ainsas raamatukeses aset leida.

D. Rootsmann.

August Gailit, „**Kui päike läheb looja**“. „Sakala“ ja „Meie Kodumaa“ kirjastus, j. Reimanni trükk Pärnus, 198 lhk., hind 75 kop.

Raamat tõmbab oma meeldiva välimusega kohe silmad enese peale. Teda lugedes tõuseb arvamine, et sul mõne uuema Läti kirjanduse toode hea ümberpanekuga tegemist on: kirjaniku nimi tunnistab lätlast, raamatule on Läti rahvalaul alguskeeles mottoks pandud, jutu tegelasteks peaksid Läti moderni kirjanduse eeskujude järele Läti intelligentsi, vähemsti niisuguse suurlinna, kui Riia, elanikka arvama. Aga see on eksitus. Raamat on Eesti keeles algupärane. Herra Gailit on huvitav nähtus, ta olla sündinud aga ära eestistatud lätlane ja kirjutada mõlemates keeltes. „Kui päike läheb looja“ olla tema esimene suurem töö.

Hra Gailitil on ehk annet, aga, nagu raamatule (vahest veel natuke vara) kaasa lisatud näopildi järele arvata, on kirjanik aastate järele alles noor, temal ei ole veel palju seda anda, mis tema enese oma, ta seisab veel tugevasti Vene kirjanduse dekadendilise ja veel teiste, ei tea missuguste, modernide voolude esitajade mõju all. Raamat ongi kellegi Vene nimega neiule ja tema emale pühendatud.

Kaheksa õõ ja ühe hommiku kujutusesse jaguneb jutt, ta on jaoti ennemini laul, luule sidumata kõnes. Neli inimest on tegelasteks, kirjanik, tema sõber näitleja, — naesterahvas, kes kümne aasta eest kirjanikuga lähedas ühenduses seisis, kes külluses oma ihadele elab ja oma lapsest midagi ei hooli, ja — langenud naesterahvas. Kirjanik on — päikese otsija, armastab nüüd langenud naesterahvast, näitleja armastab lapsega naesterahvast, lapsega naesterahvas on vahe ajal näitlejaga mänginud, korruga ärkab temas iha esimese armastaja järele. Lõpp: lapsega naesterahvas tapab kirjaniku noaga ära. Tema mõtles ka ennast tappa ja „iluduses surra“, aga sellest ei tulnud midagi välja.

Armastus, mäng, armastus, mäng — sonimine maa ja taeva vahel; „üliinimesed“, kõigil haigluse märk otsa ees, kirjanikul kui tema kujudel.

On kirjeldatud inimesed Läti või koguni meie intelligentsi esitajad? Kahju, kui nad need on, sest kahju kui need niisugused on. Need ei jõua tõusvaid rahvaid tõsta, need on kadumisele määratud. Wõi on Läti (või meie) kultura juba oma tipupaigast üle jõudnud ja mis nüüd tuleb, on — degeneratsioon, kõdunemine?

„Kui päike läheb looja“ võib ehk noortele meeldida¹⁾, vanad — võivad tema üle ainult õlgu kehitada.

K.

Uued raamatud 1910.

256. Neumann, M. Saksa keele õpetus iseõppijatele ja koolidele. Tallinnas, 1910. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×21). 200 lk. R. 12 l. 3000 eks.
257. Niggol, C. H. Emade kasvatuse küsimus. Tartus 1910. K. Sõõti tr. 16° (12×18). 67 lk. R. 5 l. 1000 eks.
258. Oja, Otto. Läbielatud lootused. Pärnus, 1910. J. Reimann tr. ja kirjastus. 16° (12×18). 83 lk. R. 6 l. 720 eks.
259. Pantenius, Th. Üksi ja waba. Roman kolmes jaos. Ümber pannud K. A. Hindrey. I. jagu. Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. 8° (14×21). 359 lk. R. 1 n. 2000 eks.
260. Songi, Woldemar. Ühisjõud. Walgas. 1910. „Kultura“ kirjastus. 8° (13×21). 56 lk. H. 20 k. R. 6 l. 2000 eks.
261. Täieline unenägede seletaja. Wanaaja tarkade ja uue aja elus läbielatud kindlate teaduste järel kokku seatud ja ära seletatud. Hap-salus, 1910. M. Tamwerki tr. ja kirjastus. 16° (12×17). 128 lk. H. 30 k. R. 7 l. 2500 eks.

1) Ma ei mõtle neid, kes ennast „noorteks“ nimetavad, vaid sõna lihtsas mõttes noori.

262. Giuseppe Garibaldi. 16. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 465—496 lk. H. 10 k. R. 2 l. 3000 eks.
263. Giuseppe Garibaldi. 17. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 497—528 lk. H. 10 k. R. 2 l. 3000 eks.
264. Giuseppe Garibaldi. 18. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 529—560 lk. H. 10 k. R. 2 l. 3000 eks.
265. Giuseppe Garibaldi. 19. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 561—592 lk. H. 10 k. R. 2 l. 3000 eks.
266. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 20. anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 593—624 lk. H. 10 k. R. 2 l. 3000 eks.
267. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 21. anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 625—656 lk. H. 10 k. R. 2 l. 3000 eks.
268. Kajak, G. Apostel Toomas Gasarian. Tema imeteod Indiamaal ja märtrisurm. Tartus, 1910. Schnakenburgi tr. 16° (13×19). 16 lk. R. 1 l. 2000 eks.
269. Truu, O. Jutud. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (13×19). 148 lk. H. 50 k. R. 13 l. 1500 eks.
270. Palestina. Tartus, 1910. K. Raagi kirjastus. Bertelsoni tr. 8° (64×74). 4 kaarti. R. 13 l. 2340 eks.
271. Täiendused Eesti tütarlaste I. järgu kooli õpekäwa juurde. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (11×18). 8 lk. R. 1 l. 250 eks.
272. Dogel, A. S., Prof. Verf. Millest tema koos seisab ja milleks teda organismusele tarwis läheb. Wene keelest ümberpannud A. Weidermann. S. Peterburis, 1910. Peterburi Eesti Üliõpl. S. kirjastus. M. Schifferi tr. 8° (16×22). 45 lk. Piltidega. R. 4 l. 2500 eks.
273. Ederberg, X. Kas Jumalat on olemas? Piibli wastu sõdimisest. Tallinnas, 1910. A. Mickwitzi tr. 8° (13×20). 16 lk. H. 5 kop. R. 1 l. 3000 eks.
274. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 27. anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21) 817—848 lk. H. 10 k. R. 2 l. 3000 eks.
275. Peterson, E. Algharjutused. Tallinnas, 1910. 3. tr. A. Kul-lapi tr. 8° (13×20) 119 lk. R. 7 l. 10000 eks.
276. Pill, Jaan. Sõnadega arstimise õpetus. Wiljandis, 1910. A. Ren-niti tr. 16° (9×12). 8 lk. R. 1 l. 200 eks.
277. Schimkewitsch, V. Prof. Inimesesoo tulewik looduseteaduse walguses. J. Kiiweti tõlge. Peterb. Eesti Üliõpil. S. kirjastus. J. ja

- A. Paalmanni tr. 8° (15×23). 40 lk. Piltidega. H. 25 k. R. 5 l. 2500 eks.
278. Blaumann, Rudolf. Pahawaim. Rahwatükk kolmes waatuses. Läti keelest M. Pukits. Tartus, 1910. J. Mäesepa kirjastus. Schnakenburgi tr. 16° (12×17). 44 lk. H. 35 kop. R. 3 l. 1500 eks.
279. Eesti põllu- ja käsitöö näituse eeskawa. Tartus. 1910. Eesti Põlumeeste Seltsi kirjastus. K. Sööti tr. 8° (14×21). 16 lk. R. 11. 1500 eks.
280. Eisen, M. J. Kõu ja Pikker. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 8° (14×21). 38 lk. H. 25 k. R. 5 l. 1500 eks.
281. Enno, E. Minu sõbrad. Tartus, 1910. K. Sööti tr. 16° (13×19). 112 lk. H. 50 kop. R. 8 l. 1500 eks.
282. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 1. anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 16 lk. H. 10 k. R. 1 l. 12000 eks.
283. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane 22—26. anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 657—816 lk. Hind à 10 k. R. 11 l. à 3000 eks.
284. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 28—31. anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 849—976 lk. H. à 10 k. R. 16 l. à 3000 eks.
285. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 32. anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 977—1008 lk. H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.
286. Giuseppe Garibaldi, 33. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 1009—1040 lk. H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.
287. Giuseppe Garibaldi. 34. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 1041—1072 lk. H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.
288. Giuseppe Garibaldi. 35. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 1073—1104 lk. H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.
289. Giuseppe Caribaldi. 36. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 1105—1136 lk. H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.
290. Giuseppe Garibaldi. 37. anne. Kuulus Italia rahwuskangelane. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 1137—1168 lk. H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.
291. Grenzstein, A. Pankrott tulemas. Tartus, 1910. Libliku tr. 16° (13×19). 95 lk. H. 30 k. R. 6 l. 1500 eks.
292. Heiberg, Marie. Elukewade. Novell. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (13×19). 84 lk. H. 50 k. R. 8 l. 1200 eks.

293. Kann, N. Henrik Ibsen ja tema dramad. St. Peterburis. „Postimehe“ tr. Tartus. 8° (14×21). 48 lk. R. 5 l. 1500 eks.
294. Lasteleht, Eesti nooresoo ilukirjandusline kuukiri. Kümnes aastakäik. 1910. Esimene anne. Tartus, 1910. „Postimehe“ trükk ja kirjastus. 8° (14×21) 2+96 lk. R. 10 l. 300 eks.
295. Missioni sõnumed. Tallinnas, 1910. A. Mickwitzi tr. 8° (13×20). 16 lk. R. 1 l. 3900 eks.
296. Ostrow, J. Kalakaswatus wäikestes tiikides. Tartus, 1910. Eesti Kirjand. Seltsi rahwakirjanduse toimekonna kirjastus. „Postimehe“ tr. 8° (14×21). 98 lk. R. 10 l. 2000 eks.
297. Paier, O. W. Lisatöö ja lisawäärtus. Eesti keele O. Proletartarlane. Pärnus, 1910. J. Reimanni kirjastus. 16° (13×19). 31 lk. H. 12 k. R. 2 l. 1000 eks.
298. Rätsep'a, P. Emakeele elawad hääled. II. raamat. Silbid. Lugemise ja kirjutamise õpetus wiies raamatus. Lugemise ja kirjutamise põhi. Tartus, 1910. S. Songi kirjastus. „Postimehe“ tr. 8° (17×25). 112 lk. Piltidega. H. 50 kop. R. 18 l. 5000 eks.
299. „Salme“ seltsi põhjuskiri. 1910. M. Ostaweli tr. 16° (12×17). 11 lk. R. 1 l. 800 eks.
300. Sitzka, P. K. Saarde kiriku ajalugu. Saarde kiriku 50-aastase ümberehitamise juubeli päewaks — 20. sept. 1909. Riias, 1910. A. Grosseti tr. 8° (14×22). 30 lk. Piltidega. R. 4 l. 2500 eks.
301. Tartu Kaubatarwitajate-Ühisuse „Edasi“ põhjuskiri. Tartus, 1910. Ziiki tr. 16° (11×18). 16 lk. R. 1 l. 1000 eks.
302. Tori (Liiwi kubermangus, Pärnu kreisis) tulekahju kordadel wastastikku abiandmise Seltsi Põhjuskiri. Pärnus, 1910. A. Birkhani tr. 16° (11×18). 20 lk. R. 1 l. 600 eks.
303. Uue-Wändra walla (Liiwi kubermangus, Pärnu kreisis) tulekahju kordadel wastastikku abiandmise Seltsi Põhjuskiri. Pärnus, 1910. A. Birkhani tr. 16° (11×18). 15 lk. R. 1 l. 400 eks.
304. Walsew, Dr. Terwise parandus toitwate sooladega. Tartus, 1910. H. Laakmanni tr. 16° (12×18). 16 lk. R. 1 l. 20000 eks.
305. Zola, E. Sõekaewajad. 14. anne. Tallinnas, 1910. V. Ehrenpreisi tr. 8° (15×22). 415—446 lk. H. 12 k. R. 3 l. 1600 eks.
306. Ääsi tules. II. Kirjatööde kogu. Tallinnas, 1910. Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi kirjastus. M. Schifferi tr. 8° (15×23). 171 lk. H. 80 k. R. 20 l. 2000 eks.
307. Driant, major. Mere wangid kuus päewa weealuses laewas. Eesti keele J. Hannes. Tallinnas, 1910. „Teaduse“ kirjastus. M. Antje tr. 8° (13×20). 200 lk. H. 65 k. R. 15 l. 1000 eks.
308. Harju-Jaani kihelkonna Rahwahariduse Seltsi Põhjuskiri. Tallinnas, 1910. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×21). 6 lk. R. 1 l. 500 eks.
309. Harju-Jaani Põllumeeste Seltsi põhjuskiri. Tallinnas, 1910. V. Ehrenpreisi tr. 8° (14×20). 13 lk. R. 1 l. 500 eks.

310. Hiljuti leitud Jeesuse ütelused. Saladus ja mis on õige haridus. Tallinnas, 1910. Keyleri ja Poja tr. 8° (14×21). 16 lk. R. 1 l. 3000 eks.
311. Horm, Jakob. Kristlaste laulud nootidega. St. Peterburis, 1910. J. Felsbergi ja A. Tedermanni tr. Tallinnas 16° (12×18). 32+1 lk. H. 20 kop. R. 3 l. 2000 eks.
312. Inglid. J. Willarti kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 16° (11×14). 32 lk. H. 5 kop. R. 1 l. 5000 eks.
313. Kas saab tema jõulusid pühitsema? Tallinnas, 1910. A. Mickwitzi tr. 16° (11×15). 16 lk. R. 1 l. 5000 eks.
314. Missioni sõnumed. Tallinnas, 1910. A. Mickwitzi tr. 16° (14×19). 16 lk. R. 1 l. 3900 eks.
315. Missioni sõnumed. Tallinnas 1910. A. Mickwitzi tr. 8° (13×20). 16 lk. R. 1 l. 3900 eks.
316. Moll, A. Dr. Lapse suguelu. Tallinnas, 1910. „Teaduse“ kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8° (16×24). 182+2 lk. H. 17 k. R. 21 l. 1500 eks.
317. Nimekiri põllutöö väljanäituse jaoks, mis Tallinnas 22.—25. jaanikuu päewani 1910 ära peetakse. Tallinnas, 1910. „Revaler Beobachter“ tr. 8° (14×21). 29 lk. H. 1 k. R. 3 l. 200 eks.
318. Proletarlane, V. Sõnajaklad. Luuletused. Tallinnas, 1910. „Mõtte“ kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8° (13×20). 126+2 lk. H. 50 k. R. 10 l. 2000 eks.
319. Rahukohtu Nuhtluseeadus 1885. aasta väljaanne. 1906. ja 1908. a. täienduste ning lisadega ja Walitseva Senati tähtsamate seletustega. Eesti keele F. Karlson. Tallinnas, 1910. M. Schifferi tr. 8° (14×20). 92+2 lk. H. 50 k. R. 6 l. 500 eks.
320. Spurgeon, C. H. Ainult üks küünal. Ettelugemised kujutustest, mida harilikudes küünaltes leitakse. Tallinnas, 1910. J. Felsbergi ja A. Tedermanni tr. 16° (12×18). 105 lk. Piltidega. H. 40 k. R. 7 l. 2000 eks.

Toimetusele saadetud raamatud.

- A. Eisenschmidt. Der Kleingrundbesitz des Kreises Dorpat. Dorpat. 1910.
- Mait Metsanurk, Jumalalapsed, novellid; A. Lepa kirjastus, Tallinnas, aastas? 162 lhk. hind 80 kop.
- Hamlet, Daani Prints, William Shakespeare kurbmäng, tõlk. A. F. Tombach-Kaljuvald. „Ühiselu“ kirjastus, Peterburis 1910. Hind 1 r. 10 k.

- Eesti Üliõplaste Seltsi Album VIII. Looduseteaduse osakonna väljaanne.
„Posti“ trükk, Tartus 1910 110 lhk. hind 45 kop.
- Rein Tamm, Hinge hämaral. K. Sööti trükk, Tartus 1910. 78 lhk
Hind 60 kop.
- J. Sarw, Füüsika õpetus. I. Tallinnas, 1910. Aug. Buschi rmtkpl. kirjastus, hind 1 rbl.
- E. Enno, Hallid laulud, K. Sööti trükk, Tartus 1910. 56 lhk. Hind 60 k.
- Ansomardi, Sõja päiwilt, Tartus 1910. K. Sööti trükk ja kirjastus.
136 lhk. hind 55 kop.
- Edasi III. Jõuluks 1910. J. Lillienbachi toim. ja kirjast. 80 lhk. hind ?
- Karl Marx, Kapital. I. anne, 1 köide. tõlkinud Otto Sternbeck. J. Lillienbachi kirjast. Tallinnas 1910 80 lhk. hind 30 kop.
- Kreutzwaldi ja Koidula kirjawahetus I. Eesti Kirjand. Seltsi kirjastus, 512 lhk., hind 2 rbl. „Posti“ trükk, Tartus 1910.
-